



કચીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ

નિવેદન



રા. ચૈતન્યપ્રસાદ મોતીલાલ દિવાનજીએ ગુજરાત સાહિત્ય
માને બાળ સાહિત્યની યોજના કરવા રૂપીઆ ખાચસેની રકમ આપી
તેને અંગે “દશપત-સાર” પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે

દશપત-કાવ્યમાથી પસંદગી કરવાની પરવાનગી આપવા માટે
રાત વર્નાક્યુલર સે।સાયટ ગુજરાતન
છીએ.

રા. નરહરિ દાસદાસ પરીખે કાવ્યોની પસંદગી કરી આપી
૩ તેમને। તથા રા. જતુભાઈ અ. સૈયદ અને રા. ખાલસાલ
મેનો પુસ્તક છપાતા પહેલાં તપાસી ઉપયોગી સૂચનાઓ કરી તે
ઉપકાર માનવાની તક લઈએ છીએ.

ગાંધી સાહિત્ય સભા,

અમદાવાદ.

તા. ૬-૮-૨૩.

પ્રીતમરાય પ્રજ્ઞરાય કેસાઈ.

માધવજી બી. મજુર.

મત્રીઓ,

ગુજરાત સાહિત્ય સભા.



કવીશ્વર દક્ષપતરામનું જીવન.

અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત કાવ્ય જ્ઞાનના ધોરણ પ્રમાણે વિદ્વાનો દ્વારા કવીશ્વર દક્ષપતરામને અત્યારે કવિ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે કે નહિ, પણ એમના જન્મનાના તો એ કવીશ્વર હતા. એમની પહેલાંના તથા એમના સમકાલીન જીવન કોઈ કવિ કરતા એમની કવિતા વિશેષ જાણીતી, સમજાતી અને વર્તનમાં ઉતારાતી, અને લોકો એમને કવીશ્વર કહેતા તથા વિદ્વાન વર્ગ, સરકાર અને રાજ્ય સ્વવાડા સહુ મનનું કવીશ્વર પદ સ્વીકારતા ગુજરાતી સાહિત્યના નવીન યુગના તે આદ્ય પ્રવર્તક હતા, અને ગુજરાતનું નવજીવન ધડવામાં અનેક રીતે તેમણે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. તેમના જીવન ઉપર અધ્યાય છે કે આપણે તેમના અનેક રીતે ઝાણી છીએ.

બાલ્યકાળ અને વિદ્યાભ્યાસ.

કવિ દક્ષપતરામનો જન્મ ઈ સ. ૧૮૨૦ માં ૨૧ મી જાન્યુઆરીના રોજ વડવાણ સહેરમાં થયો હતો તેઓ શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ યાત્રીના હતા. તેમના પિતા ગરીબાઈમાં સંસારનિર્વાહ કરતા. એટલે દક્ષપતરામને સહેરની ગામડી નિજાળથી વધારે શિક્ષણ તેઓ આપી શકે એમ નહતા આવી નિજાળમાં બણેલો ગરીબ બ્રાહ્મણ ગુજરાતી ભાષાના અણુતરની ચોપડીઓ બનાવનાર થયો એ એક અજળ યોગ હતો.

દક્ષપતરામના પિતા એક આસ્તિક સંન્યાસી હતા એટલે દક્ષપતરામને સંધ્યાવદન વગેરે બાળપણથી જ તેમણે શીખવાઈ હતું તેઓ સામવેદી હતા એટલે નિત્ય નૈમિત્તિક ક્રિયાઓમાં કામમાં આવે એટલે સામવેદનો ભાગ પણ દક્ષપતરામને હસ, અર્ગીઆર વગેરેની વચ્ચે તેમણે કંઈ કરાવ્યો હતો. કવિની સ્મરણશક્તિ અદ્વિત હતી એક વખતે જોઈને બહુવાની ક્રિયા થાણી રહી હતી ત્યાં વરસાદ પડ્યો. ક્રિયા કરાવનાર આચાર્ય સામવેદની પોથીમાં જોઈને બહુ બોલ્યો

હતો તેણે પોથી બધ કરી. ક્રિયા કરવવાનું કામ અટકી પડ્યું. ત્યારે આચાર્યની રળથી કવીશ્વર ૬૦ વર્ષ પહેલાં ગોખેલા સામવેદના મનો એક અક્ષરના પણ સ્પર્શન વગર બોલી ગયા, અને કામ આટોપી લીધું.

નાનપણમાં કવિએ શામળની કથાઓ ખૂબ સાંભળેલી. શામળની કાવ્ય શક્તિ પર તેઓ મોહિત થઇ ગયેલા આગળ ઉપર તેમણે પ્રેમાનન્દના કાવ્યો પણ વાંચ્યા છતાં શામળ પ્રત્યે જ તેમનો પક્ષ પાત રહ્યો. કવિ ૧૧-૧૨ વર્ષની વયે પણ બાળખેલ જેવી કવિતાઓ બનાવતા ઉખાણાની પાદપૂર્તિઓ કરી આપતા આ નાના નાનાં જોડકડા ઉપરાંત નાની ઉંમરમાં જ શામળની શૈલીનું અનુકરણ કરી તેમણે બે લાખી વાર્તાઓ લખેલી-હીરાવંતી અને કમળલોચની. તેમાં સ્ત્રીચરિત્રનાં વર્ણન સમસ્યાઓ વગેરે એમણે શામળની ઢબ ઉપર જ ગોઠવ્યું હતું પણ ચૌદ વર્ષની ઉંમરે સ્વામીનારાયણ સપ્રદાયના શ્રી દેવાનન્દ સ્વામીનો તેમને સમાગમ થયો અને તેમના ઉપદેશથી તેમણે સ્વામીનારાયણ સપ્રદાય સ્વીકાર્યો. દેવાનન્દ સ્વામીના ઉપદેશની અસર તેમના ઉપર હંડી થઈ, અને તે જીવનપર્યંત રહી તેમના નીતિને માટે અત્યંત આગ્રહના ઉપદેશ પછી પેલા બે કાવ્યો દલપતરામને બનીતી મય લાગ્યા અને તેમણે તે ફાડી નાખ્યા.

દેવાનન્દ સ્વામી પાસે પિંગળ તથા બલકાર શાસ્ત્ર વજ્રાધારા તેઓ શીખ્યા. અગ્રેજ બણવાની તેમને ભારે હોસ હતી પરંતુ તે તેઓ પૂરી પાડી શક્યા નહોતા. અગ્રેજ ભાષા બણ્યા વિના પણ ફાર્બસ સાહેબની મૈત્રિથી તેમને અગ્રેજ સસ્કારનો લાભ સારો મળ્યો હતો. પછી સંસ્કૃતનો વધારે અભ્યાસ કરવા તેઓ અમદાવાદ આવ્યા અને તે સ્વામીનારાયણના મંદિરમાં રહેા. એ દરમિયાન ભોળાનાથ ભાષને પિંગળ શીખવવા જવાનું બન્યું આ જોળખાણનો યોગ દલપતરામને મહા ફલદાયી નીવડ્યો. સંસ્કૃત શીખી પાછા તેઓ વડવાજી ગયા.

ફાર્બસ સાહેબ સાથે મેળાપ.

સને ૧૮૪૬ માં બલેકજન્ડર કિન્સોલ ફાર્બસ નામનો ખાન

હાન કુળનો અગ્રેજ અમદાવાદમાં આસીરહટ જળના હોદ્દા ઉપર આવ્યો. તે દત્તકથાઓનો તથા ઇતિહાસ સંશોધનનો રસિયો હતો. એક વખત આ પ્રાંતના બાટ ચારણ તથા કથાકારોને બોલાવી તેમની સભા કરી તેમને મ્હોએ કવિતો, રાસાઓ વગેરે સાબળી બધાને તેણે શિરપાવ આપ્યા હતા તેને વિચાર થયો કે આવા એકાદ સરકારી કવિને મારી સાથે રાખુ અને તેની મારફત ઐતિહાસિક દત્તકથાઓ, રાસા વગેરે સધરીને ગુજરાતના ઇતિહાસનું પુસ્તક રચ્યું. માણસ માટે બોળાનાથબાધને તેણે પૂછ્યું તેમણે દલપતરામનું નામ સૂચવ્યું, સાહેબે માણસ મોકલી કવિને વઢવાણથી તેડાવ્યા તા ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૪૮ ના રોજ કવિ દલપતરામનો ફાર્નસસાહેબ સાથે મેળાપ થયો, અને ત્યારથીજ તે તેમની પાસે રહ્યા તે વખતે ફાર્નસનું વય વર્ષનું અને કવિનું વય ૨૮ વર્ષનું હતું ફાર્નસ સાહેબે કવિને શેક રૂા ૧૫) ના પગારથી પોતાની પાસે રાખ્યા.

કવિને બાપીકા બધાને અંગે જળમાન વૃત્તિને પ્રસંગે પ્રાંગણા, વદ, લીબડી, ઇસાદિ કાઠીઆવાડનાં ગામોમાં ફરવાનું થયું હતું, ૧૨ બાટ ચારણોના પ્રસંગમાં તે બહુ આવ્યા હતા અને તેમની પાસેથી તેમણે ધણું મેળવ્યું હતું. ફાર્નસ સાહેબનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “રાસ માળા” કવિ દલપતરામની જ મહેનતથી થયો છે એમ કહીએ તો ચાલે. તેને અંગે તેમને આખા ગુજરાતમાં ફરવાનું થયેલું. જેથી તેમના બવહાર આતુર્યમાં જોર વધારે થયો હતો. ૧૮૫૦ માં ફાર્નસ સાહેબની બદલી સુરત થઈ ત્યાં કવિએ “કુમર ખાનની ચઠાઈ” અને સપ લક્ષ્મી સવાહ ’ ઉપર કવિતામાં બાળણું કર્યું. ૧૮૫૧ માં ફાર્નસ સાહેબ આસીરહટ કસેટર થયા અને તેને અંગે તેમને ધોળકા, ધધુકા, ધોધા, પાલીતાણા, વીરમગમ વગેરે ગામોએ ફરવાનું થયું, ત્યાં કવિ પાસે તેમણે સપ કેળવણી, વગેરે વિષયો ઉપર બાળણું અપાવ્યાં. દેશમાં સુધારો કરવો હોય તો શ્રોત્રોની સાથે હળીમળીને રહેવાથી, તેમને ધીમે ધીમે બોધ આપીને તેમના અંતરમાં સાચી હમીકન ઇસાવવાથી ઘર્ષ સ્પર્શે એ ફાર્નસસાહેબ હમેશા કહેતા.

૧૮૫૨ માં ફાર્બસ સાહેબની બહલી સાહેરે મહીકાંડા એન-સીમાં પોલીટીકલ એન્ટ તરીકે થઈ. કવિને ત્યાં જવાનું થયું. થોડા વખત પછી ફાર્બસ સાહેબ રજા ઉપર વિદ્યાવત ગયા. ત્યારે કવિને એન-સીની રૂ. ૨૫ ની નોકરી અપાવી ગયા હતા. આ બધા વખત નિબંધો અને કાવ્યો લખવાની કાવની પ્રવૃત્તિ તો ચાલતી જ હતી. શાંતિ નિબંધ, પુનર્વિવાહ પ્રમથ, સ્ત્રી સંભાષણ બાળવિવાહ નિબંધ, વગેરે રચીને તેમણે ઇનામો મેળવ્યા હતા.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી

દલપતરામ અમદાવાદ આવ્યા પછી બે એક મહિનામાં જ ગુજરાતી ભાષામાં નવા પ્રયોગ રચાવવા તથા બીજી ભાષામાંથી અનુવાદ કરાવવાના હેતુથી ફાર્બસ સાહેબનો એક મહેળો સ્થાપવા વિચાર થયો. ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૪૮ ના રોજ ગુજરાતના કેટલાક ગોરા અમલદારોએ એકઠા થઈ “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી” નામની મહેળી સ્થાપવાનો ઠરાવ કર્યો, અને તેનું બધારણ બા. ફાર્બસ સાહેબ તેના સેક્રેટરી નીભાયા. મુબઈ ઇલાકાના ગવર્નરસાહેબ તેના પ્રેરૂન થયા, અને ગુજરાતના સરકારી અમલદારો, શ્રીમતલોકે અને રાજરજવાડામાંથી લગભગ દસહજાર રૂપીઆનું ફંડ થયું. ૪થી એપ્રિલ ૧૮૪૯ ના રોજ એક વર્તમાનપત્ર પ્રકટ કરવાનો ઠરાવ થયો. તેનું નામ “અમદાવાદ વર્તમાન પત્ર” રાખ્યું. આ પત્રમાં ફાર્બસ સાહેબની પ્રેરણાથી દલપતરામ લખતા.

ફાર્બસ સાહેબની અમદાવાદથી બહલી થતા તેમની જગ્યાએ બીજા સેક્રેટરી નીભાયા તે ગુજરાતી જાણતા નહોતા. અને જેમના હાથમાં અમદાવાદ વર્તમાનપત્ર ચલાવવાનું આવ્યું તેમણે પોતાની ખાનગી અદાવતના ઉભરા તેમાં ફાટવા માંડ્યા. નગર શેઠની નાલેશી અન્યોક્તિમાં અને સ્પષ્ટ રીતે તેમાં છાપવા માડી આ વર્તમાનપત્રને જવામ આપવા “અમર દર્પણ” નામનું બીજું પત્ર શરૂ થયું. સાંઘ સામી નિંદા ચાલી શોભેનું મન સોસાયટી ઉપરથી હતરી ગયું. અમદાવાદની જેલ સખધી કેટલીક હકીકત છાપી અમદાવાદના જજની

સહનુભૂતિ સોસાયટીએ ખોઈ. પણ અમદાવાદમાં જમરી લાગવગ ધરાવનાર પ્રાણીકર બાપા નામના ગૃહસ્થસાથે વર્તમાનપત્રે ટોટા કર્યો તેથી સોસાયટીને જમઈ નુકસાન વેઠવું પડ્યું વળી આ વર્તમાન પત્રે સરકાર વિષે પણ કંઈ છાપ્યું એટલે સરકારે એવો સરકુલર કાઢ્યો કે સરકારી નોકરો વર્તમાન પત્રમાં ભાગ લઈ શકે નહિ સોસાયટીના સભ્યો બધા સરકારી નોકરો હતા એટલે વર્તમાન પત્ર બંધ થયું. સને ૧૮૫૪ માં સોસાયટીના સેક્રેટરી કર્ટીસ સાહેબ હતા તેમણે કવિને સાદરેથી બોલાવી રાજવિદ્યાભ્યાસ નામના વિષય ઉપર કવિતામાં કવિ પાસેથી ભાષણ અપાવ્યું તેની અસર એજન્સી તથા સરકારમાં એટલી સારી થઈ કે રાજકુમારોને કેળવણી આપવા રાજકોટમાં રાજકુમાર કોલેજ ખોલવામાં આવી કર્ટીસ સાહેબે કવિને સોસાયટીની સ્થિતિની વાત કરી અને સોસાયટી ખાતર જીવન અર્પણ કરે તોજ આ સોસાયટી ચાલશે એમ કહ્યું. પરંતુ કવિએ પોલીટીકલ એજન્ટ વગેરેની મહેરબાની સરકારી નોકરીમાં સારી રીતે મેળવી હતી એટલે તેમણે કર્ટીસ સાહેબને એટલુંજ કહ્યું કે સરકારી નોકરીમાં રહીને હું બનશે તેટલી મદદ કરીશ એવામાં સોસાયટીની આર્થિક સ્થિતિ અને આબરૂ વધુ અને વધુ બગડના ચાલ્યા. કર્ટીસ સાહેબે આ વાત વિલાયતમાં ફાઈસ સાહેબને લખી અને કવિ દલપતરામ આવે તો ફરી સારું કામ થાય એવું લખ્યું. ફાઈસ સાહેબે કવિને લખ્યું કે સરકારી નોકરી છોડી દો, અને ફરી સોસાયટીમાં જોડાઓ જે સોસાયટી બાંગી પડશે તો તમારી આખી ઉંમર સુધીની શીકર હું રાખીશ. ફાઈસ સાહેબનો કામળ આવ્યો એટલે દલપતરામને બીજો વિચાર કરવાનો હોયજ નહિ. સરકારી નોકરી મૂકી દીધી. પોલીટીકલ એજન્ટે તેમને સરકારી નોકરીમાં રહેવા સલાહ સમજાવ્યા, સરકારી નોકરીના લાભો અતાવ્યા પણ તેમણે તો સોસાયટીમાં જોડાવા નિશ્ચય જ કરી નાખ્યો. દલપતરામની સોસાયટી પ્રત્યે આ વફાદારી બહુ જ પ્રસન્ન અને પ્રમાણ છે.

સોસાયટીમાં ૨. ૩૦ ના પગારથી જુલપત્ર માં કામે જોડાયા.

સોસાયટીમાં બેઠાવા સાદરેથી આવતા અનેક પ્રકારના વિચારો તેમને ચેતા હતા. તે વિચાર કરતા હતા કે “પરમેશ્વર મહારા કામમાં સહાયભૂત થાય અને શ્રીમતોના મનમાં ઉત્કેરણી કરે, તેથી સોસાયટીની પુણ્ય એક લાખ રૂપીઆની થાય અને સોસાયટી કોઈ દિવસ બાગી પડે નહિ એમ થાય તો કેવું સારું ?”

તેમણે અમદાવાદ ખાલી નગરશેઠની મુલાકાત લીધી. નગરશેઠની સોસાયટી અને તેના કાર્યકર્તાઓ સાથે બહુજ ઇતરાજી હતી કવિએ ધણું ધણું સમજાવ્યા પછી નગરશેઠનું મન ધીમળ્યું. કવિએ કહ્યું “સાહેબ એ તો આપતુંજ કારખાનું છે એમ સમજીનેજ હું આવ્યો છું.” દરમિયાન “યુદ્ધિ પ્રકાશ” હું લખીશ (સોસાયટી તરફથી યુદ્ધિ પ્રકાશ ૧૮૫૪માં નીકળવા માડ્યું હતું) તે અગાઉથી આપની આગળ વાંચી સંભળાવીશ અમે સોસાયટીનું દરેક કામ આપની સલાહ લઈને કરીશ અને જેવા બીજા આપના મુનમ અને ગુમાસ્તા છે એવો મને આપ જણાવો આમ નગરશેઠને સમજાવીને લાયબ્રેરીનું મકાન તેમની પાસે બંધાવડાવ્યું, તેમાં રૂપીઆ ૭૦૦૦) ખર્ચ થયા અને તેનું નામ હીમાભાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટ રાખ્યું સોસાયટી તરફથી ચાલતી કન્યાશાળાનું ખર્ચ હરકોર શેઠાણી આપતા હતાં. તેમની પાસેથી પણ રૂ. ૪૦૦૦) નું મકાન બંધાવડાવ્યું, અને રૂ. ૧૨૦૦૦) ચાલુ ખર્ચ માટે જીલ્લા કલેક્ટરોના. સોસાયટીના ફંડમાં પણ શેઠીઆઓને ત્યાં ફરી, પોતાની કવિતાથી તેમને પ્રસન્ન કરી રૂપીઆ ભરાવ્યા અને સોસાયટીના કામમાં કોઈના તરફથી કહેવત આવવા જેવું રાખ્યું નહિ.

સોસાયટીમાંથી ૧૮૭૮ માં કવિ નિવૃત્ત થયા તે વખતે તેમને રૂ. ૫૦૦)નો પગાર મળતો હતો. આખરું કામ બહુ કાંચુ પડી ગયું એટલે નિવૃત્ત થયા. જીવનના બાકીના ૧૫ વર્ષ તેમણે સતતસમ અને ધાર્મિક ચિંતનમાં ગાળ્યા.

વાંચનમાળા કમિટી ઉપર.

૧૮૫૬માં હોપ સાહેબ દ્વારા વિભાગના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પે-

કંઠર તરીકે આવ્યા તેમણે કેળવણી ખાતા તરફથી વાંચનમાળાની યોજના કહાડી અને તેને માટે એક કમિટી નીમી, તેમા કવિ સોસાયટીમાં રહી ૧૫ દિવસ વાચનમાળાનું કામ કરતા. તે બદલ તેમને રૂ. ૫૦ માસિક પગાર મળતો, વાચનમાળામા કવિતાનો છેલ્લો ભાગ તેમણે જ બનાવ્યો છે. વિદ્યાર્થીઓ તો ભણવાની ચોપડીઓ બનાવનાર તો ક હ. ડા. છે, એમજ માનતા સોસાયટીનો પગાર દુકો હતો એટલે કમિટીનું કામ પુરું થતા સોસાયટીના કામ ઉપરાંત કવિને ટ્રેપનીંગ કોલેજ તથા હાઇસ્કૂલમા શિક્ષક તરીકેનું કામ હોય સાહેબે અપાવ્યું હતું વળી ૧૮૬૧થી ૧૮૬૩ સુધીમાં પ્રાચીન કવિઓના કાવ્યોમાથી દોહન કરી કાવ્યદોહનના બે વિભાગ કવિએ તૈયાર કર્યા તેમાં તેમને રૂ. ૧૫૦૦ મળ્યા હતા

ભાવનગર, મુબઈ, વડોદરા.

૧૮૫૯ના એપ્રિલમા આખની દવા કરાવવા કવિ ભાવનગર થઈને મુબઈ જતા હતા, ત્યારે ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબ પાસે કવિએ પોતાની “ વિનય ક્ષમા ” નામની કવિતા ગાઇ સંભળાવી. ઠાકોર સાહેબે પ્રસન્ન થઈ માગવાનું કહ્યું, તેમણે રૂ. ૧૦૦૦૦) ખર્ચાને ભાવનગરમાં પુસ્તકાલય કહાડવાની માગણી કરી અને ઠાકોર સાહેબે તે કમુલ પશુ કરી. કવિના મુબઈ નિવાસ દરમિયાન હિંદુઓ સાથે પારસીઓ તરફથી પશુ તેમની બહુજ કદર થઇ જાય છે. પારસી બાનુઓએ પશુ દલપતરામની કવિતા સાંભળવા એક ખાસ સભા ભરી હતી અને તેમને માનપત્ર તથા રૂ. ૫૦૦) ઇનામ આપ્યા હતા શેઠ મગજદારસ નથુભાઈએ તો તેમની કવિતાથી ખુશ થઇ રૂ. ૧૦૦)ના પગારથી હમેશા પોતાની પાસે રહેવાની માગણી કરી પશુ કવિએ જીવન મોસાવટીને જ અર્પણ કર્યું હતું. ૧૮૬૩માં મુબઈમાં કામ્રેસ સાહેબ હાઇ કોર્ટના જજ હતા ત્યારે કવિને મળવા બોલાવ્યા હતા. તે વખતે પશુ અનેક શ્રીમતો કવિની કવિતાઓ સાંભળવા તેમને તેડાવતા, સર સોરામજી જમશેદજી જીજીભાઈએ તેમની કવિ-૧૧ી ખુશ થઇ તેમને રૂ. ૫૦૦) નું ઇનામ આપ્યું હતું. વળી બ્યારે તે

અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે કવિએ તેમની પાસે સોસાયટીના ફંડમાં રૂ. ૨૫૦૦) ભરાવ્યા હતા એક વખત શેઠ પ્રેમચંદ ગાયકવાડ અમદાવાદ આવ્યા ત્યારે તેમને પોતાની કવિતા અને સોસાયટીના કાર્યથી ખુશ કરી રૂ. ૧૦૦૦૦) ફંડમાં ભરાવ્યા હતા સોસાયટીમાં ફરી દાખલ થતી વખતે તેમણે બાંધેલી આશાએ ધણે અંશે આમ સંકળ થઈ હતી.

એક વખત કવિ મહારાજ ખડેરાવને મળવા ગયા તેમને મળવા જતા ધણી અડચણો તેમને નડી પરંતુ કવિએ એકપછી એક તે દૂર કરી હિંમત રાખી મહારાજ સુધી પહોંચવાનો યોગ સાધ્યો તેમણે રાજસભામાં જતા ખડેરાવ મહારાજને કવિતામાં આશીર્વાદ આપ્યો અને તમે કેાણુ છો એમ મહારાજએ પૂછ્યું ત્યારે કવિએ—

“ રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીના વકીલ છું ”

એ કવિતા બોલી સરખાત કરી અને સાર પછી “ ગુજરી વિલાપ ” એ નામની કવિતા ગાઇ સભાવાવી-તે ઉપરથી મહારાજએ નિશ જો અને પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનું કમ્યુલ કર્યું, પણ થોડા વખતમાં તે ગુજરી ગયા અને યોજના મુલતવી રહી

૬૪-૬૫ નો શેર સફ્ટો.

૧૮૬૪-૬૫ માં આખા મુઘઘ ઇલાકામાં કપનીઓ અને બેન્કો કાઢવાનો મેનીઆ ચાલ્યો હતો અમદાવાદમાં ૨૭ કપનીઓ નીકળી હતી. અમદાવાદના નગર શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈએ દલપતરામને માટે શેરનો એક સોરો કર્યો અને તેમાં રૂ. ૧૧૦૦) નફો થયો તે તેમણે દલપતરામને આપ્યો શેઠ રસ્તમજી જમસેદજી જીજીભાઈએ એક કપની કાઢેલી તેનો શેર કવિને બેટ મોકલ્યો અને કમ્યુ કે હમણા તે શેર વેચશે તો રૂપીઆ પાચ હજારનો નફો થશે, પણ જરા ધીરજ રાખશે તો બહુ લાભ થશે આ હજારોની વાતો સાંભળી કવિનું મન ચક્રોળે ચડ્યું. લખેશરી થઇ જવાના અભિલાષ જાગ્યા. અમદાવાદના એક વેપારી ઠીકાભાઈ દરનારણે તેમને હજારો

ક્રમાવી આપવાની આશાઓ બતાવી અને સોસાયટીને પણ તે કમા-
વેલા પૈસાથી મજબુત કરવાની મોટી મોટી વાતો કરી ભમાવ્યા.
કવિ સદે ચઢ્યા હીકાભાષની ગુજરાત ટ્રેડિંગ કંપનીના કવિએ જથા-
બંધ શેરો લીધા. પોતાની તમામ પૂજા તેમાં નાખી અને સેન્ટ્રલ
બેંકની શાખામાંથી નવ હજાર રૂપિયા વ્યાજે લીધા નવ હજાર
રૂપિયા હીકાભાષની કંપનીમાંથી કરજે કહાડ્યા અને બધા શેર બેંકમાં
ગીરવે મુક્યા હીકાભાષએ તો બીજી કંપની કાઢી અને અમદાવાદમાં
છાપખાનુ કાઢ્યું સોસાયટીની નોકરી છોડી રૂ. ૧૫૦) ના માસિક
પગારથી છાપખાનામાં કવિ રહ્યા તેમની જગ્યાએ સોસાયટીમાં શાસ્ત્રી
વૃજલાલ કાળીદાસને નીમવામાં આવ્યા શેરના ઝેરી વાયુની અસર
બલબલા માણસો ઉપર થઈ હતી. મહીષતરામભાષ તે વખતે ટ્રેડિ-
નીંગ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ હતા અને તેમણે પણ એક કંપની કાઢી
હતી તે પણ સરકારી નોકરી છોડી દેવાની તૈયારીમાં હતા પરંતુ
તેમને એટલામાં એમ લાગ્યું કે આ જુદી દેખાવ છે તે શેરસદાથી
પછી દૂરજ રહ્યા શેરના કાગળીઆનું નાવ યોડાજ વખતમાં ડૂબ્યું
અમદાવાદના મોટા મોટા શેઠીઆઓ પણ ડૂબ્યા કેટલાકેએ તો
પોતાના ધરખાર અને માલ મિલકતના જુદા ખત કરી સગાવહાલાના
નામ ઉપર ચઢાવી આપવા માઝાં ઢવિને પણ એવી સલાહ ધણા-
ઓએ આપી પણ તેમ કરવા તેમણે ચોક્ખી ના કહી. પોતાનું નવું
ધર સેન્ટ્રલ બેંકમાં લખી આપ્યું પોતાની તમામ માલ મિલકત
આપી દીધી અને વઢવાણથી વીસ વર્ષ ઉપર જેવા દોરી લોટો લખને
આવ્યા હતા તેવા ચોક્ખા ચક્રને રહ્યા, અને ઉલટા કરજદાર થયા.
બધું આપી દેતા લગભગ સાત હજાર રૂપિયાનું દેવું તેમને ઉઠું રહ્યું.
કવિએ મુગધમાં ફાર્જસસાહેબ પાસે જઈ પોતાના ડુખની વાત કહી.
તેમણે તેમને ધીરજ આપી અને એક હજાર રૂપિયા ભરીને કવિને
દેવામાંથી છોડાવવા માટે ટીપ્પ કરી રૂ. ૩૦૦૦) માં કવિના તમામ
દેવાની માડવાલ લાના પ્રતિષ્ઠિત મુહરથો મારફત ચર્ધ પોતાનું દેવું

ઓછેથી પતાવવામા આવ્યું તેનું કવિને દુઃખ થયું જો કે મોટા મોટા લખેશરીઓનાં દેવા તો પત્યાં પણ નહોતા

આ શેર સદાના કદમા કસાધને દાઝેલો કવિ પછી શું કરે ? તેણે શેર સદાની ગરબીઓ રચી, અને તેની સેકડો નકલો મુખકર્મી ખપી ગઇ કહે છે કે જે બ્રાહ્મણોને આ ગરબીઓ ગાવામાથીજ બે મહિનામાં પાચસો છસો રૂપીઆની પ્રાપ્તિ થઇ હતી

ફાર્ગસ સાહેબનું અવસાન

શેરસદાની આફતમાથી દલપતરામને મદદ કરી ઉમારી લેવાનું છેલ્લું મિત્ર કાર્ય કરી ફાર્ગસ સાહેબે ૧૮૬૫ ના ઓગસ્ટમા દેહ ગ્રહ્યો. આ સાચા સહાયક અને મિત્રના મરણથી સગો બાઈ ખોવા જેટલું દલપતરામને દુઃખ થયું તેમણે લખ્યું —

‘ લાડનો લડાવનાર દોસ્ત દિલદાર ગયો,
કોણ હવે મને લાડકોટથી લડાવશે ?
સુખ દુઃખ વાગતો પોકાર સુણનાગ ગયો,
કોણ હવે સુખ કરી શોકને શમાવશે ?
હિંમત દાતાર હિંમાયતુ હિંતકારી ગયો,
કોણ હવે હૈયે મને હિંમત ધરાવશે ?
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હોક વિના,
કોણ માઇ ડીઅર કહી મને બોલાવશે ?

ફાર્ગસ સાહેબના અવસાન પછી કવિએ સોસાયટીનું કામ જ્ઞાન્તિથી કર્યાં કર્યું અને તેમાથી નિવૃત્ત થયા તે દરમ્યાન અનેક ધનામી કાવ્યો તેમણે રચ્યાં, તેમા શુન્દરાતના હિંદુઓની સ્થિતિ, વેનચરિત્ર તથા મિથ્યાભિમાન નાટક એ મુખ્ય છે

સોસાયટીમાંથી નિવૃત્ત

સોસાયટીમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ રાજકોટના ઠાકોર મહેરામ-

જુજીએ પ્રવીણ સામગ્રી ૭૨ લહેરો લખી તે બાકી રાખેલો, તે મે ૧૨ વધુ લહેરો લખી કવિએ પૂરો કરી આપ્યો. વળી સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના કેટલાક મેથો તથા સ્વામી બ્રહ્માનંદ અને સ્વામી મુક્તાનંદના કંઠેથી ૭૬૦ ઉપર દીકા લખવાનું કામ તેમણે કર્યું હતું તેમણે રચેલો હરિલીલામૃત નામનો સામ્પ્રદાયિક મેથ ધણેજ મ્હોટો છે. તથા વ્રજ ભાષામાં રચેલો સ્વામી નારાયણના જન્મ ચરિત્રનો મેથ ધણો મુંદર છે.

સને ૧૮૮૫માં સરકાર તરફથી તેમને સી આઇ ઈનો ખિતાબ તેમને મળ્યો અને સને ૧૮૮૬માં તેમના સ્મારક માટે અમદાવાદના શેઠ નવરોજી પેતાનજીએ એક રૂડ ઉણુ કર્યું તેમાં રૂ. ૧૨૦૦૦) ભરાયા તેમાંથી રૂ. ૮૦૦૦) કવિને ભેટ આપવામાં આવ્યા અને બીજા હીમાબાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં તેમની જીંદગી મુકવામાં તથા બીજીરતિ ખર્ચાવા કવિને જુદા જુદા રાજ્યોમાંથી પાંચ વર્ષાસિન મળતા તેમાં બેએક તો હજી પણ ચાલુ છે અને તેમના પુત્રોને મળે છે ૧૮૯૭ માં કવિને અર્ધાગ વાયુ થયો અને ૧૮૯૯ માં દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવી તથા દેશની સેવા કરી કવિએ અક્ષરધામમાં નિવાસ કર્યો

કવિનો સ્વભાવ.

કવિનું ખાનગી જીવન આતિશય સ્વચ્છ અને પવિત્ર હતું. તેઓ બહુજ આનંદી સ્વભાવના અને મળતાવડા હતા તેમનો મ્હોટામાં મ્હોટો ગુણ એ હતો કે ઉતાવળમાં પણ કદિપણ ઉછાછડું પગલું એ ભરતા નહિ તેમનામાં ઉચ્ચ પ્રકારનું પ્રમાણિકપણું હતું. કમ તો તેમનામાં બિલકુલ હતોજ નહિ તેઓ નિરાભિમાની પણ તેવાજ હતા કંઈક બુદ્ધિ પાઠક વિચાર અને નિર્દોષી સ્વભાવને લીધે તેઓ બહુજ સારા સલાહકાર થઈ શકતા તેમની સલાહમાં એ ખૂબી રહેતી કે સલાહ પૂછનારની પરિસ્થિતિ, સાધ્યસંપત્તિ તથા શક્તિ એ બધું વિચારીનેજ તેઓ સલાહ આપતા. આ ગુણોને લીધેજ કલપત-

રામનો સ સાર સુધારો મહીપતરામ અને નર્મદની પદ્ધતિથી જુદો પડતો સદ્ગત નવલરામે લખ્યું છે કે—

દલપતરામ અને દુર્ગારામનો સુધારો ધીરો, દેશકાળને અનુસરતો, યોગ્ય શૈલીનો દેશદાઓ અને અભિમાનને ખાતર નહિ ”

તે વખતના સુધારામાં વિધવા વિવાહનો સવાલ બહુજ ચર્ચાતો દલપતરામે વેગચરિત્ર લખીને તેમાં ભાગ લીધો છે, બળાત્કારે વૈધવ્ય પળાવવાની રૂઢીનો તેમણે જળરો વિરોધ કર્યો છે પણ તે સાથે વૈધવ્ય અવસ્થામાં પોતાનો વૈધવ્યધર્મ બરાબર પાળે તેના ઐથીએ સુંદર રીતે વખાણ કર્યો છે બાલવિવાહ નિબંધ તથા જ્ઞાતિનિબંધ રચીને એ પ્રશ્નોની ચર્ચામાં તેમણે ભાગ લીધો છે. લોકો પોતાના ગળ ઉપરાત ખોટાં ખર્ચ કરીને ખુવાર ચર્ધ જાય છે તે તો તુરતજ અટકાવવું જોઈએ એમ તેઓ માનતા તે વખતના સુધારામાં બીજું મહત્વનું અંગ ભૂતપ્રેતનો જ્ઞેમ કાઢવાનું હતું. ભૂત વિષે નિબંધ લખી આ પ્રશ્નની સારી ચર્ચા તેમણે કરી છે તે નિબંધ બોમ્બે ગેઝેટીઅરમાં છપાયો હતો અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી રૂ. ૧૫૦ નું ધનામ તેને માટે મળ્યું હતું સુધારા સળધી તેમના વિચારો એ કડીઓમાં ઠીક સ્પષ્ટ કરે છે

“ ધીરે ધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અક્કલ જિખવીએ અનેક,
હળીમળી હેત વધારીએ, પણ છૂટા ન પડીએ છેક ”

x x x x

“ સજ્જનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિશ્વ વિરુદ્ધ વિચાર;
બહુ જનમાં નહિ બોલીએ, જેથી ઉપજે ઉપાધિ અપાર ”

વળી સુધારાનો તેમનો અર્થ બહુ વ્યાપક હતો દેશની આર્થિક દુર્દશા, કાયદાની રબડ, વેડવેરાનો ત્રાસ ઇત્યાદિ વિષયો પણ તેમના સુધારામાં આવી જતા. “હુજર ખાનની ચદાઈ” લખીને તેમણે દેશની આર્થિક અવદશાનું વર્ણન કર્યું છે “ પ્રજા દુ.ખ વર્ણન ” નામના

લેખના રાજ્યના વેઠ વગેરેનો ત્રાસ હોવા સળધી ઉઠેલેખ કરી પ્રભ
અને સરકારની આંખ તેમણે ઉપાડી કાયદાસભ્યથી તેમની કવિતા વાચો-

“ કાયદાની કલમો અને આક્રં અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો,
જેમ સમાર્ત ધર્મ તણી સમૃતિઓ અનેક થઈ,
નિર્ણય ન સમજાય સમાર્ત મંપ્રદાયનો.
કાયદામાં શબ્દ પણ એવા તો કઠણ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માયનો,
વેદના વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગરેજ રાયનો

ફાર્બસ સાહેબ જેવા મોટા અંગ્રેજ અમલદારની મદદથીજ પોતે
સારી સ્થિતિએ પહોંચ્યા હતા પણ તેમની બધી વાતોમાં તેમણે કદિ
હાજી-હા બણી નથી. એક વખતે ફાર્બસ સાહેબે કવિને પૂછ્યું કે
દલપતરામ ? આ બ્રિટીશ રાજ્ય તહાંના રાજા, યુધિષ્ઠિર અને
વિક્રમના રાજ્ય કરતા અઢે કે નહિ ? કવિએ વિનયપૂર્વક પણ દલતાથી
જવાબ દીધો ના સાહેબ તેમના કરતા અઢીઆતું ન ગણાય. અમારા
તે જીના રાજાઓમાં લઠાઈ જાએ તો રૈયતને દુખ ન થાય તેવી
રીતે બહુધા પાણીપત જેવા મેદાનમાં જમીને તેઓ લકતા. હાલ તો
જામેને ઘેરા ધાલવામાં આવે છે અને તોપોના ગોળા છૂટે તેથી
રૈયતના કોઈ નિર્દોષ માણસો છુદાઈ જાય તેની દરકાર કરવામાં
આવતી નથી વળી હાલ તો રૈયતના હથિઆર વગરના લોકો એકઠા
થાય અને તોફાન થશે એવો વહેમ પડે કે ટોળા ઉપર ગોળા બહાર
કરવામાં આવે છે એવું અમારા તે જીના રાજ્યોમાં થતું નહતું.
આ કારણેથી આ રાજ્ય તે રાજ્યોથી અઢીઆતું ન ગણાય

કવીશ્વર દલપતરામની કવિતા

કવીશ્વરની કવિતાઓ ત્રણ વિભાગમાં બહેતી શકાય. મોઢ પ્રસંગ

માટે ફરમાસથી કે એમને એમ રચાએલી કવિતા જે પ્રાસંગિક કે ફરમાસુ હોઈ તે પ્રસંગે લોકોના મન રંજન કરવા ઉપરાંત વધારે સારી કક્ષામાં ન આવી શકે તે પહેલાં પ્રકારની કવિતા છે. બીજા પ્રકારની કવિતાઓ શબ્દની ઝડઝમટ આવે તેવી છે. શબ્દોની અમુક પ્રકારની ગોઠવણુ-શબ્દોને આમથી વાચીએ તોપણ એકજ રીતે વચાવ અને અવળી વાચીએ તોપણ તેજ વચાવ આ મિત્ર કાવ્યો છે આમાં નાગપાશા પ્રબધ, કપાટ પ્રબધ, વૃક્ષ પ્રબધ, કેતકી પ્રબધ, એવા અનેક જાતના પ્રબધો છે આવા કાવ્યોમાં અમુક જાતની ચતુરાઈ શિવાય કાંઈ નથી સુબોધની ખાતર, કુદરતનું વર્ણન કરી લોકોના મનરંજન કરવા ખાતર તથા શુદ્ધ વિનોદની ખાતર રચેલી તેમની કવિતાઓ ત્રીજા વિભાગમાં મુકાય આ ત્રીજા વિભાગની કવિતાઓ સાહિત્યમાં ચિરકાળ ટકશે પારકાને રાજ કરીને કવિતાથી છેવટે તો બોધજ આપવો છે એ ઉદ્દેશ તેમની દ્રષ્ટિથી કદિ બહાર ગયો નથી એક સરદારે તેમને પરકિયા નાચિકા ઉપર કવિતા બનાવે તો મ્હોટું ધનામ આપવાનું કહેલું તેમણે તેની કવિતા બનાવવાની સાફ ના પાડી.—

“ અણુભાવ્યુ મહારતા ઉપજે ઉલટી જેમ,
વરણુવતા બિભિચાર પણ ત્રાસે મુજ મન તેમ ”

અનીતિમય વર્ણન પોતાની કલમમાંથી ઉતરે તેના કરતાં તો કલમ કાટી પડે એવું તે ધમ્મતા તેમની કવિતાનું ધોરણ તેમના પોતાનાજ શબ્દોમાં આપીશું—

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે,
જીવાન પીએ તો છક ઉતરે જીવાનીનો,
વૃદ્ધ જે પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
ઉપજીવે અતરમા રસ સોળે આનીનો,
સતીઓ પીએ તો તેને સતનો મારગ સુજે,
સુધારસ સમ નારી મ્હોટી અને નાનીનો,

સુકવિતા કોઈને ન હોય અવશુષ્કારી,
દોષ ન દેખાય તેમા જરીએ નાદાનીનો.

આ તેમનું ઉત્તમ કવિતાનું ધોરણ હતું, તેથી ક્લેદું—

બાળક વાંચે તો તેની યુદ્ધિમા બિગાડ થાય,
જુવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાય છે,
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને ત્રિષ જેવી,
થૂ થૂ કહી જે કવિતા ઉપર થૂકાય છે,
ભગિનીઓ સામળતા બાધથી બચાય નહિ,
લાજવાળા માણસો તો વાચતાં લગાય છે,
કોણ એવી કવિતાને દહેશે જે કવિના છે,
કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાય છે

વળી તેમના દરેક કાવ્યમા અર્થાનર્થ તથા લાભાલાભ સમજાવવા ઉપરાંત બેઠી ઠાવડી મસ્કરી જોવામા આવશે તેમનું જનસ્વભાવનું ઉર્ધ્વ નિરીક્ષણ અને જ્ઞાન પણ ખડું ગ્ચ પ્રકારનું હતું. “દાર્પસ વિલાસ” માં પોતાના જમાનાના દુનિઓના શૈલી તેમણે બતાવી છે. “હુનરખાનની ચડાઈ”મા દેશની આર્થિક સ્થિતિનું બાન કરાવ્યું છે “વેન ચારત્ર” મા જુનું વસ્તુ લખને જુના વખતની પ્રચલિત દેશીઓમા ગયા વિચાર દર્શાવ્યા છે ‘મિથ્યાબિમાન” નાટકમા બેઠી મસ્કરીઓ દ્વારા કવિ પોતાનું લક્ષ્ય આખાદ સાધે છે. “દાર્પસ વિરહ”મા શોકાર્ત લેલ્યમાથી નીકળતી વાણી મિત્રપ્રેમની પરાકાષ્ટા બતાવે છે

લક્ષપતરામને જન્મ ઉપરનો અજન્મ કાચુ હતો પિંગળનું જ્ઞાન પાકું હતું તેથી તેમની વાણી પાણીના રેલાની મારફત સરળતાથી વહી જાય છે જન્મ ઉપરના અદ્ભુત કાચુને લીધે જન્મચાતુરીના વિનોદ પણ તે ધણા કરાવી શકતા. વાંચો—

મેલો ઘેલો પેલો જીવો આગ ખેલમા ઉમેલો,
 ગોદડે ગુ ઘેલો એવો આવે હતુમાનજી,
 કાળા હાથ દાર વાળા દાઢી મોઢું દીસે કાળુ,
 પાધડીનો પલ્લો પૂઠે પૂછડા સમાનજી
 લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
 એને ના'વે આચ જોના રામજી જમાનજી
 ઠેકી ઠામઠામ આગ લગાડીને આધો ખરો
 હરો હતુમાનજી કે મુલ્લા સુલેમાનજી

નવલરામ જોવા ચતુર પરીક્ષક દલપતરામની કવિતા સંબંધી
 કહે છે કે—

“દલપતરામની કવિતા શાત યુદ્ધિની વ્યવહારમા કુશળ ચતુ-
 રાધિરી અને સમારજની છે એ નવે રસમા પ્રસંગોપાત વિચરે
 છે, પણ તે શાંતિ અને વિવેકની સાથે, વ્યવહારની મર્યાદા એજ
 આ કવિતામા રચના સંભવાસંભવની મર્યાદા છે કોઈ પણ રસની
 મસ્તી એ આ કવિને મન ગાડાઈ છે સસારનું શાન્ત યુદ્ધિથી
 અવલોકન કરવું અને તેમાથી વ્યવહારોપયોગી બોધ લેવો એ દલપત
 શૈલીને સહુથી વધારે શ્વિકર છે.”

દલપત અને નર્મદ

આપણા નવીન યુગના સાહિત્યના એ મ્હોટા કવિઓ દલપત-
 રામ અને નર્મદાશ્વકર, એ બેમાથી કાણુ મ્હોટો? એ વિષે ધણી
 ચર્ચા થયેલી છે ૧૮૫૦ કવિ સુરત ગયા ત્યારે નર્મદાશ્વકર સાથે
 તેમની પ્રથમ મુલાકાત થઈ હતી નર્મદાશ્વકરે કવિ દલપતરામના
 માનમા સરસ્વતી મંદિરમા મેળાવડો કર્યો હતો આ બંને કવિઓ
 બ્યારે મુળમ્હાં હતા ત્યારે લાંબી યુદ્ધિવર્ષક સભામા તે બંને પોતાની
 કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવતા ધીરે ધીરે તેમની આ પ્રવૃત્તિએ હરિ-
 કાંઈનું સ્વરૂપ પકડયું, અને પરિણામે સ્હેજ કંડવાશ્વ પણ બંને
 વચ્ચે ઉત્પન્ન થઈ પરંતુ તે લાખો વખત ટકી હોય તેમ જણાવું

નથી. કારણ કે કવિ દલપતરામ મુખર્ધી નીકળ્યા ત્યારે શેઠ શ્રીમ-
 તોએ તેમને બેટા આપી તેની સાથે કવિ નર્મદાશ કરે પણ એક
 સંસ્કૃત પુસ્તક પ્રતાપરૂપ દલપતરામને બેટ આપ્યું હતું એટલે એ
 બેમાથી કોણ મ્હોટો એવી ચર્ચાજ યોગ્ય ન ગણાય બન્નેની કેળવણી
 સ્વભાવ સંજોગો અને કાર્ય પદ્ધતિ જુદાજ હતી નર્મદાશ કરને
 અગ્રેજીનો રગ લાગેલો હતો, સ્વતંત્ર સ્વભાવની મસ્તી એમના
 મગજમાં ધુમી રહી હતી મુખર્ધીમાં સ્વતંત્ર રીતે રહેતા હતા અને
 સુધારામાં ઉચ્છેદક વૃત્તિ તેમને પ્રિય હતી દલપતરામને જુનીજ
 કેળવણી મળેલી હતી અગ્રેજીના સરકાર કાર્ક મળ્યા હોય તો બલા
 કાર્કસ સાહેબ મારફતજ તેમનો સ્વભાવ નરમ હતો નર્મદાશ કરના
 મનમાં એકદમ એકલે હાથે દેશને સુધારી નાખવાનું હતું, એટલે
 તેમણે આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા વિના “ ચાહોમ કરીને પડો
 ફતોહ છે આગે ” કહી દેશને પડકાર્યો, તથા “ હમલુ ભર્યું કે ના
 હંકલુ ના હંકલુ ” કહીને શરૂ મ્હડાવ્યું, ત્યારે દલપતરામે “ ધીરે ધીરે
 સુધારાનો સાર ” સમજાવ્યો છે. નર્મદની રંગરંગમાં વીરતા ભરેલી
 હતી અને તેથી તેણે શરૂવીરના લક્ષણો ગાયા, ત્યારે દલપતે શાન્તિ
 અને વિવેકભર્યા બોધ આપ્યો છે દેશને વીરતા અને હઠાપણ
 બેયની જરૂર છે બન્નેએ પોતાનું કામ પૂરી સફળતાથી કર્યું છે.
 એટલે બેમાથી કોણ મ્હોટો અને કોણ નાનો એ તુલના કરવાનું
 કામ છોડી દઈ આપાહતણુમાં બ્રહ્માએ જેમ વિષ્ણુ અને શંકર
 બન્નેની સ્તુતિ કરી છે, કે—

જે જે વૈકુંઠરાય નમો નમો,

જે જે પતિ દેવાસ રે નમો નમો.

તેમ આપણે પણ ગાઇએ કે—

જે જે નર્મદ વીર નમો નમો,

જે જે દલપત ધીર નમો નમો.



અનુક્રમણિકા.

વિષય	પાનું
મંગળ સ્તુતિ. ૧
અથ પ્રયોજન	.. ૨
કવિનો પરિચય. .	.. ૩
શુભરાતી ગિરાને .	. ૩
સુકવિતા ...	૪
કુકવિતા. ૪
વહેલા નિશાળે આવજો. .	. ૫
પ્રભાત. ૬
સ્વદેશ ચિન્તન. ૮
સ્વદેશાભિમાન. ૯
ફટના સોચત. ..	૧૧
કુમરગતિ	૧૨
હિ મન નવ હારો .	.. ૧૪
અધેરી નગરી ..	. ૧૫
કાગડો અને હસ .	. ૧૭
શ્વાનનું અભિમાન .	. ૧૮
ચોરી ને જુગાર. .	.. ૧૮
આળસ વિષે .	૧૯
આળસ ૧૯
સીતાજીનું ધોળ. .	.. ૨૦
અકપલો છોકરો .	. ૨૬
માખીનું બચ્ચુ. ૨૭
મિથ્યાભિમાની ૨૭
અભિમાન તજો ૨૮
અદેખા. ૨૯
ક્ષત્રિય અને આદ્યજી. ૨૯
ભાદરવાનો ભીંટો. ૩૦

માનો ગુણ.	૩૦
પિતાની સેવા.	.	..	૩૨
મહેનત વિષે.	૩૪
જીવદયા	૩૪
જીવાનપુર	૩૫
વહેમ	૩૬
મિત્રનો વિરહ		...	૩૭
ખોટી હરિદાઈ	.	..	૩૮
ઝેરીલા આહાણુ	૩૯
ટટાખોર.	૩૯
જીવું જગત	૪૦
કોધ.		..	૪૧
ખાપાની પીપર.	૪૧
કરી દેખાડવું		..	૪૪
કળુસ શેઠ.	.	..	૪૪
ડોશી, શુ ખોખો છો ?..		..	૪૫
જોડ કહે.	૪૫
વાણી		..	૪૬
સ્વર્ગ-નરક	૪૭
ધેલી મુસાફર	૪૮
શ-વીરના કુંડળીઆ	૪૯
આતશખાણ.	૫૩
ખોગરો ને કોચ.		...	૫૪
કાતર ને સોય	૫૪
ખોગરજી કેસવા	૫૫
અગ્રેજી કાયદા	.	..	૫૭
જોવાજોગ જેવી ગુજરાત.		..	૫૮
હાલો	૫૯
ધેણે	૬૦
પડિતની મિત્રાચારી	૬૦

મૂર્ખની મિત્રાચારી			૬૦
સોનાની અરજી			૬૧
દરબારમાં કણ્ઠી		...	૬૩
આગગાડી	.	..	૬૬
મનનો વેગ		..	૬૬
સ્વભાવ			૬૭
જીતો ચાલ		.	૬૭
ભોળો ભાભો.		.	૬૮
એ બાઈડીનો ધણી	..	.	૬૯
પેમે ને ફેમે		..	૭૦
ધૂળધાણી .		.	૭૦
કુવડ સ્ત્રી	.		૭૦
લડાઈખેર મેના			૭૨
કુર ને દોર	.	.	૭૪
અદમ			૭૫
ટેવ			૭૭
મિથ્યા માયાકુટ		...	૭૯
પડવા વિષે.	.	.	૮૦
કુલજીની ગરબી	..	.	૮૧
બોલ	.	..	૮૨
રાજબીજ	૮૪
દુર્ગુણરૂપી દુસ્મન	૮૬
ગાન મેળવો.		..	૮૭
પ્રભુ કરે તે સ્હેલુ.		..	૮૯
સુધારાનો સાર	૯૦
ચેતે તો ચેતાવું.		.	૯૨
સદાચરણનો મહિમા	૯૩
કોણ ભણ્યો	૯૩

દસપત-સાર.



મંગળ સ્તુતિ.

(છંદ્રવિનય છંદ)

જો પ્રભુ તું કરશું કર કોમળ કોટિ કળા તણું કારણ તું છે,
જો પ્રભુ તુંજ અધિપતિ એક, સુધારણુ ધર્મ ઉધારણુ તું છે;
જો પ્રભુ તું ભયભંજન શૂંધર ભાવિકનો ભવતારણુ તું છે,
જો પ્રભુ તું દસપત તણું પતિ, દોષદરિદ્ર વિદ્યારણુ તું છે.

(વસંતતિલકા પદ)

હે પ્રાણનાથ પ્રભુ હું તુજ પામ લાગુ,
વાણી રૂડી દયરવા વરદાન માગુ;
તારી કૃપા થકી ભલી કવિતા કરાય,
તારી કૃપા થકી મનોહર સિદ્ધ થાય.
આ વિશ્વમા વિવિધ જાતિ જથ્થાથ પ્રાણી,
પામ્યા દિસે વિવિધ ઈશ્વરદત્ત વાણી;
જેને મુખે જગતતારક દત્ત જેવી,
તે ઉચ્ચરે વદનથી નિજ વાણી તેવી.



મંથ પ્રયોજન.

(ઇદ્રવિજય છંદ)

ક્રીંતિ ધરે પશ્યહા પદે,
વળી નીતિ ધરે સુધરે નર નારી,
તેમજ જોમ વહેમ તજે,
વળી સપ સજે સમજી સુખકારી,
સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ ચાય,
સ્વદેશ તણી સુધરે સ્થિતિ સારી,
પુસ્તક જોજ પ્રયોજનથી,
રચવા રચના ચિત્ત વાત વિચારી

દોહરો

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, કળા કુશળતા જોમ;
મપત વધે સ્વદેશમા, વધે વળી ઉદ્યોગ

મનહર છંદ

આર્ય જૂમિ તણું હિત, અતરમાં ઇન્દુ સદા,
આર્ય જૂમિ તણા મારા, અસ્થિ અને ચર્મ છે;
મિત્રતા સૌ સાથે ચવા, મીઠા મીઠા વેણુ કહ્યું,
જો તો મારા મોટા ખરેખરા ખટકર્મ છે,
સુધારો વધારી મૂળ કાલવા કુધારા તણ્યાં,
ધાર્યો છે મે તે તો મારો, ધધો તથા ધર્મ છે,
સ્વદેશમા સંપ વધે, કુસપ કકાસ ધટે,
જોજ માસ મન વિષે, મોટો એક ધર્મ છે.

દોહરો.

અતરમા જોવું ધરી પુસ્તક કહે પ્રકાશ;
દયા કરી નિજ દાસની, ઇશ્વર પુરે આશ.



કવિનો પરિચય

(મનહર છંદ)

સ્વદેશ સુધારવાની સમાનેા હુ સમાસદ,
સુખોધક સજ્જનોના સાથમા સામીલ હુ,
ચોટામા હુટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
જાણી તેનુ દુ ખ ધણે દીલગીર દીલ હુ,
હિંદી ને મરાઠી હાલ, પામી છે પ્રતાપ પ્રાદ,
સ્વદેશી શિથિલ રહી, તે દેખી શિથિલ હુ,
કહે દલપતરામ રાજ અધિરાજ સુણે,
રૂડી ગુજરાતી વાણી સણીનો વકીલ હુ

(દોહરો)

વાણી ગુજરાતી રૂડી રાણી જાણી આજ,
હુ વજર તેનો બની કહું તેનુ શુભ કાજ



ગુજરાતી ગિરાને.

આવ ગિરા ગુજરાતી તને,
અતિ શોભિત હું શણગાર સજવુ
જાણ્યો પાસ વખાણુ કરાવુ,
ગુણી જનમા તુજ કીર્તિ મજવુ
ભારતવર્ષ વિષે ખીજી ભારતો,
માનવતી તણુ માન તમવુ.
દેશ વિષે દલપત કહે,
ભભકેા તુજ જે મહો ભાત મજવુ.



સુકવિતા

(મનહર છંદ)

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે,
જુવાન પીએ તો છક ઉતરે જુવાનીનો;
જૂઠ્ઠાં જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
ઉપજાવે અતરમા રસ સોળે આનીનો,
સતીચો પીએ તો તેને સતતણે માર્ગ સુજે,
સુધારસ સમ નારી મોટી બને નાનીનો,
સુકવિતા કોષને ન હોય અવગુણકારી,
દોષ ન દેખાય જેમા જરીએ નાદાનીનો



કુકવિતા.

(મનહર છંદ)

બાળક વાચે તો તેની શુદ્ધિમાં ગ્રિહાડ થાય,
જુવાન વાચે તો તે જરૂર વહી જાય છે,
જૂઠ્ઠાં જન વાચે તો તે લાગે તેને વિષ જેવી,
થુ થુ કહી જે કવિતા ઉપર યુદાય છે,
ભગિનિઓ સાંભળતાં ભાષથી ભણાય નહીં,
લાજવાળા માણસો તો વાચના લગ્નય છે,
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતા છે,
કવિતા તો રૌંને સુખકારક ગણાય છે



વહેલાં નિશાળે આવળે.

(“ તમે હરિ હૈયાના હાર છો ”—એ રાગ)

આવળે આવળે આવળે રે,
 આજ વહેલા નિશાળે આવળે,
 બેહેની મને બોલાવળે રે,
 આજ વહેલા નિશાળે આવળે; ટેક.
 જો તમને અવકાશ ન આવે રે,
 તો કોઈ સાથે કહાવળે રે, આજ. ૧
 પાટી ને ખડીઓ લેખણુ સાથે રે,
 લખવાનો સામાન લાવળે રે; આજ. ૨
 કંઠે બણાવી મને આઠ ગણાવી રે,
 બારાખડી સિખાવળે રે, આજ ૩
 બુલો પડે કદી બણતા ગણતા રે,
 તો મને તરત બતાવળે રે, આજ. ૪
 સારી સિખામણુ શીખવીને સજની રે,
 બહુ હુશીઆર બનાવળે રે, આજ ૫
 સમજવતા કદી જો નવ સમજુ રે,
 શીળે સ્વભાવે સમજવળે રે. આજ. ૬
 હતી બણેલી સતજુગની સતીઓ રે,
 એવી મને આજરૂ અપાવળે રે આજ. ૬
 સારી સુધારી મારા મનની મનસારે,
 દલના દોષ દગાવળે રે આજ. ૮



પ્રભાત.

(ઉપભતિ વ્રત)

ધ ટા તણા ચાર ટકોર વાગ્યા,
ઉઘોગી જોડો જન સર્વ જાગ્યા,
જાણે શ્રુતિ ચાર તણા ઉચારે,
મુમુક્ષુ અમાનપણુ ઉતારે

પૂર્વે ઉઘો શુક્રતણો સ્થિતારો ?
તેજસ્વિ તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો,
શુ સૂર્યનો તે સરદાર આબ્યો,
સંધી કરાવા શુભ વિધિ લાબ્યો

પરોઢિયે શીતળ વાયુ વામ,
તેથી પડે ટાડ અને ધુળય,
કુરાજ્યમા જેમ જનો ન જ પે,
ખાંડે બધા ભોકની કાય ક પે

પરોઢિયે ઝાકળા ભો મહે છે,
ભીના થયેલા તર તે વડે છે,
જાણે નિશાસુદરી જાડી ધીર,
રોઈ ધરાવે નીજ નેણુ નીર

કેંકે સ્વરો કુકંઠ તો કરે છે,
સર્વત્ર જેના સ્વર સંચરે છે,
જાણે રવિદાય પદ્મારનારો,
તેના છડીદાર તણા ઉચારો

વાળે રૂડા ચોપડિયા નગારા,
જે લેકેને નિત્ય જગાડનારા;
જાણે નવ શાળાની ફેશન આવે,
તેની બડી નોખા આ જાળવે.

ધડી વણા ઘોષ ધણાક શાય,
દાણા પડયા બે પડમાં દળાય,
આકાશ પૃથ્વી પડ બે પ્રમાણિ,
જીવે પડમા તેમ દળાય જાણે.

મહી વસોવે મહિયારી નારી,
વજ્ર બીજી આખણુ સે ઉતારી,
તે જેમ સુરો સુણી શાસ્ત્રબોધ,
તજે બીજી સવરી સાર સોજ.

સીમા બણી શબ્દ કરે શિયાળ,
કાને પડે ઘોષ ધણા કરાળ,
જાણે નિશાની ચમત્ ૧ જાણાવે,
નાસો હવે સર્વનું સૈન્ય આવે.

વિદ્યારથી પાઠ હડી કરે છે,
જાણે રવિના જગ જગરે છે,
પ્રભાતિયા આવ સુભગ પ્રીતે,
જાણે રવિના શુભ આવ ગીતે.

સ્વદેશ ચિન્તન.

(“આધવજ સ્વદેશ કહેને સ્થામને” —એ રાગ.)

સ્વદેશની મમતા મનથી નવ યુક્તિએ,
સોએ સો કદિ સંકટ આવે । સ્થપળે;
ચુરા થઇ પડીએ પશુ ચિત નવ યુક્તિએ,
સ્વદેશનું શુભ ચિત વિચે દિનનીસજો. સ્વદેશની. ૧

જન જાતિનો દેહ ધર્યો જે દેશમાં,
તે જૂમિને ગણીએ માતા તુલ્યજો;
હૈડે ધરિયે હેત વિશેષ હમેશમાં,
ઉત્તમ ગણીએ અતરમાહિ અમૂલ્યજો સ્વ. ૨

સદૈવ કરીએ જાતન સ્વદેશ સુધારવા,
કામ પડે તો કરીએ તન કુરબાનજો;
વળી શ્રમ કરીએ ત્યા ઉદ્યોગ વધારવા,
સ્વદેશ તરતો કરવા ધરીએ તાનજો સ્વ. ૩

મરણ પથારી પર તો સૌ પ્રાણી મરે,
કહીએ તેની કાયા ગર્હ નકામજો,
જે કાયા કુરબાન સ્વદેશ લીધે કરે;
નવ જીવ તેના રક્ષા છે નિશ્ચય નામજો. સ્વ. ૪

કહેવત એક પ્રસિદ્ધપણે કહેવાય છે
જનની જાણજો હરિજન દાતા શરજો:
નહિ તો વજા વિશ્વ વિષે વખણાય છે,
વ્યર્થ શુભાવીશ નહિ તુ તનનું નરજો. સ્વ. ૫

સપ વધે સૌજન ને જેમ સ્વદેશમાં,
એવા એવા કરીએ અધિક ઉપાયજો,
કદ ન પામે કોઇ કુસંપ કહેશમાં,
સંપી જાપીને સૌ સુખીઆ થાયજો. સ્વ. ૬

પોતાના ઠંડા પોતેજ પતાવળે,
સમજી હોતો જશો ન કદી સરકારને;
પથ જનો પાસે પચાત કરાવળે,
ખચીત નહિ તો ચાશો ખુબ ખુવારને. સ્વ. ૭

સ્વદેશમા જે કોઈ કુસપ કરાવશે,
નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામને;
અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે,
દુર્જન તેને કહે છે દલપતરામને. સ્વ. ૮



સ્વદેશાભિમાન

(ઉપે દ્રવજાવત)

મળી રહે છે ખમ એક માળે,
કરે સહુ મપજ કષ્ટ કાળે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.

કહું કથા શી મધમાખી કેરી,
ધરે બનાવે મળીને ધણેરી;
વિચારીને વાત તમે વખાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.

વનેચરો જે વનમા વસે છે,
હળી મળી જનુ સામા ધસે છે;
સ્વજાતિમા સંપ રહે રચાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.

કુસપથી કદ કદ માથે,
જુઓ દિસે જપ સુસપ સાથે;
ખરેખર છે અપનો ઉપાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

કુસપથી પાડવ કોરવોએ,
લડી પડી લાખ લોધો ન કાએ,
ધણોજ તોટો ધરમા ધલાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

સુસપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે
કુસપથી વૈભવ વિત વામે,
કરી પરીક્ષા પળમા પિછાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

સ્વદેશી સર્વ પ્રકાર સારૂ,
તમે કરો તે ગણીને તમારૂં,
જરર એમા જનધર્મ જાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

મએ કદી સંકટ એક માથે,
સળે તમે હિંમત તેહ સાથે,
વટાઘ જાવુ કદિ તે વટાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

મળી રહ્યા હોત સ્વદેશી રાજ,
કહો કદી કેમ મુકાત માજ,
પછી કરે શુ મુગલો પડાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો।

જુઓ લોંધી ઢિંધી મહી મળેરી,
સુખે રજો સાહેબદીન ગેરી;
કુસપથી શત્રુ નહીં કઠાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો

પિપીલિકા મપ કદી કરે છે,
મહા અહીનો પણ પ્રાણુ લે છે,
મલે અહી હોય બળે ભરાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો

કરો બને તેમ ઉપાય કાઢી,
તબ્બે અરિસ્ત્રા ઉરમાંથી ખેટી,
કુસપથી અર્થ નથી સંધાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો

કહી કથા આ નીજ દેશ કામે,
દીલે વિચારી દલપતરામે
પ્રિયેચ્છુ પુત્ર વચનો પ્રમાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો

ઢાહરો

સ્વદેહ તેમ સ્વદેશની લે નહિ જે સમાજ;
ચોટે તેને ચાંદલે, ગાડા કેરી ગાળ.



કુટની સોખત.

ફલશકી દુર જે વસીએ ખસીએ,
ખળનો પરખી પડકારો,
જેત નિહાળી શત્રુ નહિ હર્ષિત,
શુ શત્રુ જે શુષ્ક વર્ણવી ગાયો;

ઘર્ષવની કદિ થાય ન ગાય,
ગમાર ભલે જમુનાજળ નાહો,
દુષ્ટની સોબતથી, દલપત,
નથી જગમા સુખ કોઇ કમાયો।



કુસંગતિ.

નાશત્ર છંદ

બળે વધાર ભાતમા લગાર જે લવિગનો,
ટળે ન ટાળતા તેમ હોય ગધ હીગનો,
સંકેદ વસ્ત્ર સ્થામ થાય સ્થામ રગ સંગમા,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રગ અગમા ૧

અશીર્ણાઓ સોબતે અશીર્ણા ગણાય છે,
જુગારીઓની ચારીમા જુગારીઆ જણાય છે,
કદ ગીનો પ્રસંગી તે કદાય છે કદગમા,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રગ અગમા ૨

જુવાર જ્યા હગર શેર શેર ભાત જઈ મળે,
મળે ન મુલ ભાતનુ, જુવાર જેટલું મળે,
ગણાય ખાળ નીર ગગ નીર તુલ્ય ગંગમા,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રગ અગમા. ૩

પોએજ શુદ્ધ દૂધ જે કલાલની દુકાનમા,
છણાય વાત છેક તે મનાય મધપાનમા,
જુગારી ખસ શ્રેષ્ઠ નગ જાય નેહ નગમા,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રગ અગમા ૪

કદાપિ કાળીઆ કનેજ ધોરી ધોળીઓ વસે,
વળે ન વાન તોય સાન સગ જેવો શીખરો,
ઉડે ન તોય ઠેકવા શીખે વશી વિહગમા,
કુસર્ગીનો પ્રસગ દે કુસંગ રગ અગમા ૫

ભલા પુલિંગ ભાત દેખ દાળ સગતિ ચડી,
પુલિંગ નામ પાલટી લખાય નામ ખીચડી,
ગણાય અધટોલો એક દેખતો અપગમા,
કુસર્ગીનો પ્રસગ દે કુસંગ રગ અગમા ૬

લગાર ઝેર દૂધ બાર શેરમા સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઇ પીનાર પ્રાણુ જાય તો,
સુપાત્રમા કુપાત્ર જો કરેજ ભગ રગર્મા,
કુસર્ગીનો પ્રસગ દે કુસંગ રગ અગમા ૭

કુવેણુ કેમ શોભશે સહસ્રધા સુવેણુમાં,
કણ્ઠુ અણ્ઠુ સમાન તે નડે ધણુક નેણુમા,
ગમે ન ગાઠ એક જો રહે રસી સળગમા,
કુસર્ગીનો પ્રસગ દે કુસંગ રગ અગમા ૮

(દોહરો)

તજો પ્રસગ કુસર્ગીનો, સદા કરે સત સંગ,
માનો દલપતરામનું, અગે ધરી ઉમંગ



ગંગામા ગયુ જે જળ ગણાયુ તે ગંગાજળ,
ગટરમા ગયુ જળ ગદુ તે ગણાયુ છે,
ખારે દરીએ ગયુ તે ખરેખર ખાઈ થયુ,
ખાસમાં પડ્યુ તે ખાસ રૂપે ચૈ છણાયુ છે;

શેલડીએ શોધુ થયું શેલડીના રસ રૂપે,
 યુનાર્માં જાણ્યું તે યુના રૂપ થૈ ચણાયું છે,
 એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે
 જેને જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે



હિંમત નવ હારો.

કરતા કાઈ રૂકું કામ હિંમત નવ હારો,
 તો પામો શુભ પરિણામ, જે ધીરજ ધારો
 મોટા કારજ માથે લેતા, અડચણ પડે અપાર રે,
 એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મનલગ્ન પાર હિંમત
 કારજ મોટા કરનારાએ, પોતે ખોયા પ્રાણ રે,
 પણ તે કારજ પાર પડ્યું તો, વળતી થયા વખાણ હિંમત
 માથા કરતા જશ છે મોઢો, જે જન લેવા જાય રે,
 જશને માટે જુદું વિષે જઈ, મરદો કંઈક મરાય હિંમત.
 જેનો જશ આ જગમા જામે, પરાક્રમી પરમાણુ રે,
 ખીળ ખિચારા બહુજીવીને, લાંબ ન શક્યા કાઈ લહાણુ હિંમત.
 જગ ખરચે છે જશને માટે, મળવું જે મુશ્કેલ રે,
 જશને માટે જીવતર તજતાં, સર્વ ગણે છે સહેલ. હિંમત.
 માનવીને એક દિન મરવું છે, મરણુ નથી મટનાર રે,
 તો તેનો કંઈ ત્રાસ ન ધરશો, શુભ કારજ કરનાર હિંમત.
 પર ઉપકારે પ્રાણુ સમગ્રે, ખડો રહી તતખેવ રે,
 તો રૂઢ્યામાં તેને રીઝે, આ દુનિયાનો દેવ. હિંમત.



અધેસી નમરી.

યુતી એક અધેસી ને મહુ રાજા,
 ટકે શેર બાજી, ટકે શેર ખાજી;
 બધી ચીજ વેચામ ત્તમ જાવ એકે,
 કદી સારી ખુરી ન વેચે વિવેકે.
 તહા જઈ ચક્રવા જે ગુરુ એક ચેલો,
 ગયો ગામમાં માગવા સિધ્ધ પેલો;
 લીધી સુખડી હાટથી આપી આટો,
 ગુરુ પાસ જઈને કહે, ખુબ ખાટયો!
 ગુરુજી કહે, રાત રહેલુ ન આહી,
 સહુ એક ભાવે મળે ચીજ જ્યાહી,
 કદી ગમ જોવા વિષે ના વસીજો,
 ચલો સઘ ચેલા, જલુ ગમ ખીજો
 કહે સિધ્ધ ખાવા પીવા ખૂબ આહી,
 તજી તેહ હુ તો ન આવીશ ક્યાહી;
 ગુરુએ બહુ ખેસધ દીધો જ ખસો,
 નહિ ચોખ્ય આહી ગલે રાતવાસો
 ન માની કશી વાત, તે સિધ્ધ જ્યારે,
 ગુરુજી તજીને ગમ્મા ગમ ત્યારે,
 રજા સિધ્ધજી તો ત્યહા દિન ઝાઝા;
 બહુ આર્ષ પીને ચલા ખુબ તાજા!
 પછીથી ચમત્ તેહના હાથ કેવા,
 કહું છું હમે છું, સુખો સઘ લેવા.

તરફર ખાતર પાડવા ગયા વણિકને દાર,
 તહા ભીંત તુટી પડી, ચોર દબાયા ચાર
 માત પ્રભાતે ચોરની ગર્ધ દૂષને ફરીબાદ,
 શુળી ઠરાવી શેફને, ડોશીની સુણી દાદ'
 એલુ ધર કેલુ ચણુ, ખૂન થયા તે ઠાર-
 રાતે ખાતર ખોદતા ચોર દબાયા ચાર'
 વણિક કહે કડીયા તણે એમા વાક અપાર,
 ખરેખરી એમાં નથી મારી ખોડ લગાર'
 કડીયાને શુળી ઠરી, વણિક બચ્ચો તે વાર;
 ચુક ગારો કરનારની કડીએ કરી ઉચાર'
 ગારો કરનારો કહે, પાણી થયુ વિશેષ,
 એ તો ચુક પખાલીની, મારી ચુક ન લેશ'
 પુરપતિ કહે પખાલીને, બે તું શુળીએ જાય,
 આજ પછી આ ગામમા એવા શુન્હા ન થાય'
 મુલ્લા નિસર્યા મારણે, મે જોયુ તે દિશ,
 પાણી અધિક તેથી પડયુ, રાજ છડો રીસ'
 મુશ્કાળે મારવા, કરી એવો નિરધાર,
 શુળી પાસે લઇ ગયા મુશ્કાળે તે વાર'
 ફળ જાડુ શુળી તણું, મુશ્કાં પાતળે અંગ,
 એવી હકીકત આકરે જાઠ કહી જૂપ પ્રસંગ'
 જૂપ કહે શુ હરધડી પુછો આવી કોઈ?
 શોધી મહાવો શુળીએ જાડા નરને જોઇ'
 જોતાં જોતાં એ જડયો જોગી જાડે અમ
 બહુ દિન ખાધને બચ્ચો રાતેમાતે રમ !

જિજ્ઞા મુદત માગી ગયો, ગુરુ પાસે પસ્તાય '
 ગુરુએ આવી ઉગારીયો, અદ્ભુત કરી ઉપાય
 જોગી શુભા પાસ જઈ કહે શૂંપ શુભુ કાન,
 આ અવસર શુભાએ ચડે, વેગે મળે વિમાન.
 ચેલો બોલ્યો, હું ચક્ર ! એ ગુરુ કહે, હું આપ !
 અધિપતિ કહે, ચડીયે અમો, પૂરણુ મળે પ્રતાપ !
 ગુરુચેલાને ગામથી પહોંચ્યાઆ માઉ પાંચ,
 રાજા શુભા ઉપર રહ્યો, અગે વેડી આચ.

કાગડો અને હંસ.

(મનહર છંદ)

કામ કહે રાગ મારો હ સથી રસીક રડો,
 અંગતણો રગ પશુ જાણુનાર જાણુશે,
 મરદની મુછે રગ હોય હ સ અશ જોવો,
 રગ બાધી, રગ મુજ અંગ તુલ્ય આણુશે.
 પતિવ્રતા પત્નીનો પતિ પરદેશ હોય,
 પ્રતિજ્ઞથી તેતો મારા બોલને પ્રમાણુશે;
 શુ કહું વિશેષ વાત શુણુો દલપતરામ,
 વિવેક વિનાના લોક હ સને વખાણુશે

હંસ—હ સ કહે હાડીયા તું ચાડીયાની ચાલ છોડ,
 બાડીયા તારા તે બોલ ચાલી કોણુ આખરો;
 આપના વખાણુ આપોઆપ કરે આપ મુખ,
 દુનીઆતો દેખશે તેવાજ શુભુ દાખરો,
 માન મળે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,
 માન અપમાન જોગ માનવીઓ બાખરો;
 દાણે જાણુો દેખ કરે તેથી દલપત કહે,
 રામ રંમ રડો ગણુો તને કોણુ રાખરો.

ધ્યાનનું અભિમાન.

માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી ધ્યાન કહે,
 નગરીના લોક છેક નખળા નરમ છે;
 હુંતો ભણું સર્વને અને બસી ન શકે કોઈ,
 કેવું મોહું માફ ચોખુ ચઢતું કરમ છે.
 ત્યારે તેને તેજ હામ કહે દલપતરામ,
 ખેટા એવો ખેટા તારા મનમા મરમ છે;
 ભસવાનો બાઈ તેતો તારોજ ધરમ ધાર,
 સગળનને ભસવાની અતિશે શરમ છે.



એરી ને જુગાર.

એરી કહી ચોર પછી બોલે બહુ જુઠા બોલ,
 જુગારીને જુઠા કમ ખાવા જીવે જોર છે,
 ચોર એરી કરમ કરીને પાપે પેટ ભરે,
 જુગારી જમતામા ખરો હરાયખોર છે;
 ચોર એજ ચોરતા ન લાવે લવલેલ લાજ,
 જુગારી જુગારે જતાં નિર્લજ નહોર છે;
 કહે દલપતરામ કેને ભલો જુડો કહું,
 ચોર નવો જુગારી જુગારી નવો ચોર છે.



આળસ વિષે.

(દોહરા)

- આળસ છુડી છૂતડી, વ્યતરનો વળગાડ,
પેસે જેના પડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧
- જન આળસના ઝખમથી, જે કોઈ ઝખમી થાય;
પડે પથારી પાથરી, જીવન રહિત જણાય. ૨
- બ્રહ્મ કરે બહુનારને, ઉપજી આળસ અંગ,
ભક્તિ કરતા ભક્તને, કરે ભજનમાં ભંગ. ૩
- અધ ધર્મ પછી જઈશ હું, દેતો દિલાસા એમ;
વગર ખરોડી નવ ખસે, જોગજ વળગે જેમ. ૪
- આળસમાં દુષ્ઠ અતિ ધણા, ભર્યા રહે ભરપૂર;
તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર. ૫
- કદી આપણા કામનો કોઈ કરે અટકાવ,
તે જીલ્લમીપર ફીજીયે, જઈ રાવળે રાવ. ૬
- જીલ્લમી આળસ ઉપરે આ કરીએ ફરિયાદ;
વ્યર્થ અમુલ્ય વખત કરે ફાગડ કરી દિખાદ. ૭

આળમ.

આળસથી અભિમાન એટલું તો ઉત્તમ છે,
અભિમાનીને તો ખાન તાકવાનો ટેક છે,
લોભી પણ આળસથી લાયક બેખામ લેણ,
લાલચથી લઈ ખેસે ઉચ્છ્રમ અનેક છે;
કોપીજન કંઈ કલનથી કુચ્છ દાકે,
વધારે તહિ તોપણ એટલો વિવેક છે;
આળસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,
આળસ સમાન છૂટી આળસજ એક છે.

સીતાજીનું ધોળ

રામ લક્ષ્મણને વનમાં સીધાવતા,
સતી સીતાને આવતા સાથ,
કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર ભણી,
નહીં તો અહીં રહેા સસરાના રાજ્યમાં,
હેતે હળી મળી સાસુ સંગાત,
નહીં તો બેડી હાથ. પધારો ૧

અમે વસ્તીમાં નહી વસીએ વીનતા,
અમે કરશુ જાજ વનવાસ,
તમે પામેા ત્રાસ, પધારો
સાથે રથ કે ધોડું નહીં રાખીએ,
નહી રાખીએ દાસી કે દાસ,
કોઈ અમ પાસ પધારો ૨

તમે કોશનો પંથ છોડો નથી
ચરણે ચાલવાથી પામેા થાક,
લીટી ખેચો નાક, પધારો
અમે વનજીળ ખાઈ ખુશીમાં રહેશુ,
કોઈ દિવસે તો કેવળ શાક,
વિના લુલુ પાક પધારો ૩

વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં,
નથી પોઢવા કાજ પલંગ,
રગિત નવ રગ, પધારો
કરશુ ધાસ કે પાનની ઝુપડી,
સુવા સાથે તો ખુચે અગ,
એમાં શો ઉમગ. પધારો ૪

વનમા હીરના ચીર તો નહી મળે,
વનમા નહી મળે ફરતા કુબેલ,
કે તેલ કુપેલ, પધારો.

વનમા નહિ મળે શાણી સાહેલીઓ,
કરશે કેા સગે ખાતથી ખેલ,
ઉમગ ભરેલ પધારો. ૫

ઉષ્ણકાળે વારો ઉના વાયરા,
એવુ દેખીને ચારો ઉઢાશ,
બ્યારે જોઃ ખાસ, પધારો

વરસે મેલ ને ઝખકશે વીજળી,
તેવે ટાણે તો તરૂ તળે વાસ,
નહી છત્ર પાસ પધારો. ૬

વનમાં ધાતકી રહે છે રાક્ષસ ધણા,
ચારે તરફ ફરે બહુ ચોર,
જેનુ ધણું જોર, પધારો.

વનમાં વાઘ વરૂને વાદરા જોવા,
ધણા વિચરે જનાવર ધોર,
ખચે નહી ઢોર. પધારો. ૭

મોટા પવંત દેખીને માનની,
તમે નજરે જોયા નહિ જાય,
દોઢે ખાવા ધાય, પધારો.

તમે રાજકન્યા કાયા કોમળી,
વનવાસનાં દુઃખ ન વેઠાય,
કાયા કરમાય. પધારો. ૮

ધરમા અંધારૂં દેખી ડરો ધણા, નથી નીસર્યા કદી ધરખાર, છો નાળુક નાર,	પધારો.
તમે છોટી ઉમર વર્ષ સોળના, નથી સંકટ વેઠ્યા લગાર, તમે કોઇ વાર	પધારો ૬
પરણી આવીને પીયર મર્યા નથી, તમને મળવાને ધ્રુજે છે માય, આપે ગિત આય,	પધારો
રાજા જનકજી તમને ઝખે ધણું, તેના સંદેશા આવે સદાય, તેડાં પાછા જાય.	પધારો ૧૦
ભાત ભાતના ભોજન ભાવતાં, તમને મોકલશે મહીપાળ, પુરાવીને ચાળ;	પધારો
અમે અવધે ફરી જ્યારે આવશ્ય, લેશુ સ્નેહે તમારી સભાળ, તમારે તત્કાળ	પધારો ૧૧
ફડી ત્રિશિલાપુરી મનમાનતી, તેમા પામશે પરમ વિરામ, છે આપનું ગામ;	પધારો
ગોરી તમને ગમે તેમ હું કહું, એમ દલપતરામનો સ્થામ, કહે રાજા રામ.	પધારો. ૧૨

(૨)

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે,
 સુષો સુંદર સ્વામ સુગણ,
 ખારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી,
 બુદ્ધ પડવાની વાત વાલા કહે,
 તે તો બોલ લાગે તીખા બાણ,
 રણકુળ બાણ. સાથે ૧

સ્વામી બ્યાં તમે ત્યાં હર માહફૂં,
 તમથી વેગળી તે પરદેશ,
 હું બાણું હમેશ, સાથે
 તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો,
 તો હું જોગણનો ધફ વેશ,
 જટા કફ કેશ. સાથે. ૨

સ્વામી તમેરે સુખી તો સુખ માહરે,
 તમે દુઃખમાં તો દુઃખ મારે દેહ.
 એમા શો સદેહ, સાથે.

જે કાષ્ટ પરપમા પછી રહે પીયરમાં,
 અવતાર બળ્યો કિલ્લે એહ,
 મુખ્યા જેવી તેહ. સાથે. ૩

સ્વામી તમ વિના મ દિરને માળીઆ,
 બાસે પર્વત મોટા સમાન,
 વસ્તી તો વેરાન, સાથે.

મહા વનમા બરી વસ્તી બાસશે,
 બ્યારે પાગીશ હરજનહાન,
 ફૂજાન નિધાન. સાથે. ૪

સાસુ સસરાને માતા પિતા સહ,
બલે જીવે કરે રૂઠા રાજ,
મને મહારાજ; સાથે.

સ્વામી શુ કંઈ બાપ બોળાધને,
સ્વામી શુ કંઈ સૈયર સમાજ,
કેનું નથી કાજ સાથે. ૫

સાચુ સગપણ જગમા સ્વામી તણું,
બીજને સ્વારથી સધળો સસાર,
કટુખ પરિવાર, સાથે.

મારા લાડ પાલણુ તમે લાલજી,
બીજને નથી આસુનો લોનાર,
કે એકે આધાર. સાથે ૬

કાયા પ્રાણુ ચઢી જો જુદી રહે,
તો હું તમથી જુદી પડી છોક,
જીવુ તજી ટેક, સાથે.

જો કોઈ જળથી જુદી પાડી માછલી
રાખો દુધમા કરીને વિવેક,
જીવે પણ એક. સાથે. ૭

તમે યુખના સાગર રહો વેગળા
પછી શુ કંઈ રાજ ને પાટ,
હવેલીના ઠાઠ, સાથે.

મને હીરના ચીર ગમે નહી,
મને ન ગમે ધરેણાવા ધાટ,
મટાડો ઉમાટ. સાથે. ૮

હું તો તમને દીઠે શાઈ દેખતી,
 અણુદીઠે તો આધળી બી ત,
 જનમની જો રીત; સાથે
 મે તો સ્નેહ તોડ્યો સર્વે ભોઠ્યી,
 બાધી તમસંગે પુરણ પ્રીત,
 ચોરાયુ છે મિત સાથે. ૬
 જમલું જીવન તમથી જુદા પડી,
 હોય વિધવિધના પકવાન,
 તે વિખના નિશાન, સાથે
 કરીજો ભોજન તમ સંગે બાવથી,
 હોય કેવળ શાક કે પાન,
 તે મેવા સમાન સાથે ૧૦
 પડશે તડકાને તાપ વેજાખના,
 તે તો જાણીશ ચંદ્ર પ્રકાશ,
 રહી તમ પાસ, સાથે.
 યુજને મેલી જો પથે પધારશો,
 આવી મળવાની ધરશો ન આશ,
 નિશ્ચે પામુ નાશ. સાથે ૧૧
 કરતી વાત ઢળી પડી ધરણીએ,
 નારી જાનકી ચક્રને નિરાશ,
 કહે ભેટી આસ, સાથે
 દયા કરી દેવ દલપતરામને,
 સતી સીતાને દેખી ઉદાસ,
 જતા વનવાસ, સાથે રાખ્યાં સ્નેહથી. ૧૨

અડપલો છોકરો.

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ,
 અતિશૈ કરતો અડપલા, જઈ ખેસે જે કામ.
 કાગળ કા લેખણુ છરી, જે જે વસ્તુ જોય;
 આલે ઝુમી ઝડપથી, હીરા જેવી હોય.
 ના ના કહી માને નહિ, કશું ન ધારે કાન;
 એને પણ દિન એકમા, સર્વ વળી ગઈ સાન.
 ડોસો ચરમા ડાબલી મેલી ચડીઆ માળ,
 અતિ આનંદે અડપલે, તે લીધા તત્કાળ
 ચરમા નાક ચડાવીયા, ખાડાળા તે ખૂળ;
 ડાબલી લીધી દેખવા, ધારીને પગ ફુલ
 દીક્રુ ન હતું લકણું, જામડું કીધું જોર,
 ઉધડતા તે ઉજળ્યુ, કીધા શોર બકોર.
 આખા મ્હો ઉપર પડી, તેમાથી તપખીર;
 શાકા મારે શંકડો, ધારી ન સમ્યો ધીર '
 ચરમા નાખ્યા ચોકમાં, છોં છી છીકો ખામ;
 ચાક્યો તે યૂ યૂ કરી, જીવો રોતો જામ '
 ચોળે ત્યા તો ચોગણો આખે અધો ચામ,
 ડોસે દીઠો દીકરો, ચરમાના ચુરામ.
 ડોસે ઠારો ઠઈ કશું હસવું ને ચર્ચ હાથ;
 લાડકડા એ લાગતો, જીવા છુ તું ગળ્યુ.
 ચરમા તો વસમા ચમા કપીએ વાળ્યો ઠાઠ;
 જીવે શરીને જીવતા, ધકચો ન એવો ધાઠ.

માખીનું ઝમ્મુ.

માખી બોલી મુખ ઘડી, ખારા બચ્ચા પાસ,
જઈ આવું હું બચ્ચા મુખી, ઉડીશ મા આકાશ.
ઉઠને છે ઉનામણો, જે તે પાસે જાય,
ચૂંકે ફરતા ચોટ તો, જીવનું જોજમ જાય
જોમ કહી જોતો ગઈ, બચ્ચુ બુદ્ધિ બાળ,
દીલમાં હાલપણુ ડોળવા, તે લાગ્યું તરકાળ
ધરડા તો વાતો મણી, કરે વધારી વહેમ;
ઉડી ફરતા આટલે, કહો મરીશ હું કેમ?
જોમ કહી ઉડી ગયું, પહોંચ્યું પાણી પાસ,
અજાણ જોમા પડ્યું, વળતી થયું વિનાશ
બોલ્યું મરતા બોલ તો, જે ચાલે આ ચાલ,
માને નહિ માખાપનું, તો તેના આ હાલ,

મિથ્યાભિમાની

(ઉપનતિ રૂત)

ખત્તા મળે તોપણુ ખેલ ખેલે,
મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે,
કાઠે કશ્ચા ઉત્તર કેમ કુચી,
પડ્યા મીચ્યા તોપણુ ટાંગ ઉચી
ડરે દીલે દૂરથી દેડકાથી,
વાણી વહે જે વહું વાધલાથી,
કરે ખરેખાત વિચાર ખોટા
મિથ્યાભિમાની નર મૂર્ખ ખોટા

અભિમાન તળે.

(મોલીદામ છંદ)

કદી અભિમાન કરે જન કોય, હજાર વસા હલકો બહુ હોય,
કહું શુભ કેણુ સુણો સઉ કાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન.

મયો પડી રાવણુનો પણુ ગર્વ, સમાપર શત્રુ ચ્યા જન સર્વ;
નહી થયુ પ્રાણુ તણું નુકસાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન.

કહો વળી ક્યા દુરજોધન કર્યું, મદોન્મત પામી ગયા પણુ મર્યું;
દીધા દરેરોજ સદાવત દાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન

હતા જગ મધ્ય હતા જન જોધ, કળે કરતા રિપુ ઉપર ક્રોધ;
મુઆ બળીઆ તણ બાણુ કેમાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન.

ચતી સ્થિર છતતણી શીળી હાય, કશુ કરતા કરતા નહિ કામ,
ગયા નર આપ રક્ષા ગુણુગાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન

સળે જન જે સધળા ગુણુસાર લહે મનમા અભિમાન લગાર;
મળ્યા દૂધ સાકર હેર સમાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન

ચહો ચિત્તથી જગમા જશ્ન જોય, કદી અભિમાન કરો નહિ કોય,
હશે નર નમ્ર, શરો ગુણુવાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન

કળે અભિમાન, મળે બહુ મિત્ર, પમાય પ્રભુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણુ બ્રહ્મ પિછાન, બળે ભગવાન તળે અભિમાન.

શુણી શુભ આ નવ છંદ રસાળ, પ્રજ્ઞજન સર્વ પ્રજ્ઞ પ્રતિપાળ;
વિચારો કરી વળી ધારી વિગત, કરો દિલ તોલ કહે દક્ષપત્ત.



અદેખા

(મનહર છંદ)

ગાજે અ્યા ગગન ધન જવાસા સુકાઈ જાય,
 તરવર તો તમામ ફાલીને ફેલાય છે,
 સુરજની શોભા દેખી સર્વને સંતોષ થાય,
 ઘૂઠ તો ધલાઈ ખુણે ધણુ ગભરાય છે,
 અદેખાને ઉપદ્રવ કરે નહીં કેમ તોય,
 અદેખાનું શરીર સ્વભાવથી સુકાય છે,
 સુણો રડા રાજહ સ દાખે દલપતરામ,
 જેમ ફાસફરસ સ્વભાવે બળી જાય છે



ક્ષત્રિય ચને બ્રાહ્મણ.

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ બ્રાહ્મણે કહ્યું,
 અરે બ્રાહ્મ અસહના ક્ષત્રિ યાદ આવીયા;
 દેશમાં ન જવા દેતા પરદેશીના પ્રવેશ,
 જેઓએ સમ્રામ સજી જસ સપડાવીયા,
 અરે આ ભરતખંડ ભુમિએ એવા ભૂપાળ,
 શસ્ત્રીર ધીર ગુણવાળા ક્યા ગુમાવિયા;
 કહે દલપતરામ સુણીને ક્ષત્રિયે કહ્યું,
 અસહના અપિઓના રક્ષણે સિધાવિયા.



ભાદરવાનો ભીંડો.

(કુડળાગ્રા)

ભીંડો ભાદરવાતણે, વધે કહે સુથ વીર,
 સમાઈ નહિ હું સર્વેશ, તું જ સરવર તીર,
 તું જ સરવર તીર, સુખી વડ ઉચ્ચે વાણી,
 વીતે વર્ષા કાળ, જઈશ હું બીજે જાણી,
 દાખે દલપતરામ, વિશે અવસર વર્ષાનો,
 ગયો સુકાઈ સમૂળ, ભીંડો તે ભાદરવાનો.



માનો ગુણ.

હતો હું સુતો પારણે પુત્ર નાનો,
 રહું છું તો રાખતું કોણુ છાનો ?
 અને દુઃખી દેખી દુઃખી કોણુ થાતું ?
 મહા હેતવાળી દયાળી જ મા તું
 સુકામા સુવાડે બીનિ પેાદી પોતે,
 પીડા પામુ પડે તજે સ્વાદ તો તે;
 અને સુખ માટે કદુ કોણુ કહેતું ?
 મહા હેતવાળી દયાળી જ મા તું
 લઈ જાતી સાથે બચી કોણુ ભેતું ?
 તણ તાણુ ખાણુ અને કોણુ દેતું ?
 અને કોણુ મુખે મીઠા મીત માતું ?
 મહા હેતવાળી દયાળી જ મા તું

પડું કે ચડું-તો ખમ્મ આણી વાણી,
પડે ખાપણે પ્રેમના પુર પાણી,
પછી કોણ પેતા તણું દૂધ પાતું ?
મહા હેતવાણી દયાણી જ મા તું ?

મને કોણ કહેતું પ્રજુલકિત જુલિત ?
રૂઠે તાપ પાપે મને જેથી મુકિત,
ચિતે રાખિ ચિંતા રૂંડે કોણ ચલાતું ?
મહા હેતવાણી દયાણી જ મા તું.

તથા આજ તારૂં હજી હેત તેવું,
જળે મગ્ગલીનું જડ્યું હેત જેવું,
મણિતે અપમાથી નથી તે મણ્યતું,
મહા હેતવાણી દયાણી જ મા તું.

અરે એ બધું શું બધું જાણ્યું જુલિ
લીધી આકરી આકરી જે અજુલી;
સદા દાસ શર્ધ વાળી આપીસ સારું,
મહા હેતવાણી દયાણી જ મા તું.

અરે દેવના દેવ આનંદદાતા,
મને ગુણ જેવો કરે મારી મહતા,
સમે વાળવા જેવો કેવો મહા તું,
મહા હેતવાણી દયાણી જ મા તું.

શાખે સામને એટલા હૃદ આટે.
પછી પ્રીતથી ને કરે નિત્ય પાઠે,
રીઝી જેવ રાખે મુખી સર્વ કોમે,
સ્વા છે શ્યા હૃદ દલપતશમે.

પિતાની સેવા.

છડો હું હતો છોકરો છેક છોટો,
પિતા પાળી પોષી અને કીધો મોટો;
રૂડી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી. ૧

ચઢી છાતીએ જે ધડી મૂઝ તાણી,
કદી અતરે રીસ આપે ન આણી,
કશું મેં મુખે તે ક્યું હાજી હાજી,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી ૨

મને સારી શિક્ષા શીખાવી સુધાર્યો,
વળી આપી વિદ્યા વિવેકે વધાર્યો;
ભલી વાતના બેઠ સીધા દીધા જી,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી ૩

કદી કોટી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
મને છાતીમાં દે કીધી છત્ર છાયા,
અતિ પ્રાણુથી ખાર જે આણુતા જી,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી ૪

મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
મુખે માગી વસ્તુ મને લાવી દેતા,
પુરો પાડ તેવો જુલો પુત્ર પાજી,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી ૫

વડા વાક્યા આલુ તો રાક જાણી,
દીધો દડ દેતા દયા દીલ આણી;
તજી રનેહ દેહે ન દીધી પીડાજી,
ભલા કેમ આભાર જીજી પિતાજી. ૬

બહુવી ગણાઈ કીધે બાળશાળી,
તથા તુચ્છ જેવી ખુરી ટેવ ટાળી,
જનો મધ્ય જેથી રહી કીર્તિ ગાજી,
બલા કેમ આભાર શુભ પિતાજી ૭

લીધા લાવ ને લેશ જે લાવ સારો,
ગણુ ગુણુ હું તાત તેતો તમારો,
સદા સુખ સાર ઉપાયો સખ્યા જી,
બલા કેમ આભાર શુભ પિતાજી. ૮

મને નિર્જર્તા નેત્રમા નીર લાવી,
લઈ દાખતા છાતી સાથે લગાવી;
મુખે બોલતા બોલ મીઠા મીઠા જી,
બલા કેમ આભાર શુભ પિતાજી. ૯

હતો બાળ હું આનંદુધી અનપ્યો,
હરે આપનો શુભ એકે ન આપ્યો;
હવે હું કયો નાણીતો આન આજી,
બલા કેમ આભાર શુભ પિતાજી. ૧૦

જગન્નાથજી જીવતો સખરો ને,
હયાલકી તમાસી અમાસી હશે ને;
મૈ સેવના રોજ સંભો સદા જી,
બલા કેમ આભાર શુભ પિતાજી. ૧૧

બલે બાવણી ને બલે ખંડ સારા,
ખિલુ બંકિત પાત્રો ન વારો બહાર;
રહું ચાંદ લે લાગરી શુભ કમિ,
રખ્યા છે રજા કદ દર્શનપરાર્થ. ૧૨

મહેનત વિષે.

પીવા ખાવા પહેરવા, અને જોડવા અંગ;
 અને મહેનતમાં થકી રાતા પીળા રંગ.
 ધરતીમાંથી ધાન્ય તો થોકે થોકે થાય;
 ખાતે જો જોડે નહિ, ખાવાનું શું ખાય ?
 આપણને સૌ ઇશ્વરે આપ્યા છે ઉપાય;
 પણ બળતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?
 તે તો તું તૈયાર કર, કા કરી આપે કાચ ?
 તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત તે હોય.
 નથી લટકતા લુગડા, તે જાડે તૈયાર,
 વાવી કાતે જો વણે, થાય સરસ શણગાર
 માટે મહેનત જો કરે, ઘેર રહી પરધેર,
 આકરી કરતા બાખરી, પામે રૂડી ધેર.

જીવહયા.

અમે તેમ રમે કોઈ સમે મન બમે ત્યારે,
 દયા તજી દમે પ્રાણીને પરોવી ચળમા;
 કાંતો જગ તોડે પછી છોડે, કાતો આજ ફોડે,
 કાંતો મારે જોડે કે હથોડે દારે મૂળમાં.
 એવો અવરથ કરે અરથ વિનાનો અતિ,
 અકલ વિનાનો આમ મેલે જાડ મૂળમાં,
 તને તમે એવા પાપ ઇશ્વરથી કરી આપ,
 પ્રજા પ્રીતે પારો મેમ પ્રાણીઓના કુળમાં.

જીવાનપુર.

(“ હાલો હાલોને એકવાર, હાલો કહેપુર જઈએ ” --એ રાગ)

- આલો આલો મુસાફર ચેતી, જીવાનપુર જતારિ, ૧
નાહ તો ફરી ફરી ચારો ફરેતી, જીવાનપુર જતારિ ૧
હવા એવી ત્યા આમળ આવે, જીવાનપુર જતારે,
બલા બલાને બાન બુલાવે, જીવાનપુર જતારે. ૨
આવે ઉન્નત ગંગા એવી, જીવાનપુર જતારિ;
તરી ન શકાય તુંબડે તેવી, જીવાનપુર જતારે. ૩
વાટે દુર્ગમ કુમરા દીસે, જીવાનપુર જતારિ,
એમાં અડચણ આવે અતિશે જીવાનપુર જતારે ૪
ઝાઝી મોહની આવે ઝાડી, જીવાનપુર જતારિ;
રહે નિર્દય પ્રાણી અનાડી, જીવાનપુર જતારિ. ૫
હામ હામ શરે ચોર હમારા, જીવાનપુર જતારિ;
લાગે કેડે ભોલને લુટનારા, જીવાનપુર જતારે ૬
માટે શોધજો સોળત સારી, જીવાનપુર જતારિ,
વાટે ચાલજો જોષ વિચારી, જીવાનપુર જતારે. ૭
જો અવળે પથ ચડી જશો, જીવાનપુર જતારિ;
ખેદ પામીને ખત્તા ખાશો, જીવાનપુર જતારે. ૮
હરી હરીને હમલા માડો, જીવાનપુર જતારે;
ઝાઝી છતનો છછસુદ છડો જીવાનપુર જતારિ. ૯
અહીં આત્મા લાખેલો લાભ લેવા, જીવાનપુર જતારિ,
ચશે લેવાના ઉલટા દેવા, જીવાનપુર જતારિ. ૧૦
રખે જો મહસતમાં રહેશે, જીવાનપુર જતારિ;
ચલી સેદને જવાળ શો દેશે ? જીવાનપુર જતારિ. ૧૧

શેષુ પાછ પાછનુ તે બેશે, જીવાનપુર જતારે,	
નહિ દેશે તો ખુબ દડ દેશે, જીવાનપુર જતારે	૧૨
તજશે વિશ્વાસ તમારો, જીવાનપુર જતારે,	
નહિ આવે આપદનો આરો, જીવાનપુર જતારે.	૧૩
પછી ચારો પુરો પસ્તાવો, જીવાનપુર જતારે,	
નહિ આવે અવસર આવો, જીવાનપુર જતારે	૧૪
દિલ ચિર રાખો દિન થોડા, જીવાનપુર જતારે;	
નથી કાઠવા જીમન બોડા જીવાનપુર જતારે	૧૫
જેતા જેતા દિવસ વહી જશે, જીવાનપુર જતારે,	
જરાપુર પાસે દેખાશે જીવાનપુર જતારે	૧૬
પછી થઈ જશે ડર થોડો, જીવાનપુર જતારે,	
માટે જીવ્યા હિ મત જોડો, જીવાનપુર જતારે	૧૭
પ્રભુને ભજો તે પાર પામે, જીવાનપુર જતારે,	
દીધી દિક્ષા દલપતશમે જીવાનપુર જતારે	૧૮



વહેમ.

(દોહરો.)

કેમ વહેમની વારતા, પડિત કરે પ્રમાણ;
માને મૂરખ માનવી, આપે હોમ અન્યાય. ૧
મત્ર જત્ર ને મેલડી, લે ભો વહે વહે;
વળગે પુરા વહેમથી, ભોળા જનને ભૂલ ૨
ભડકજી ભોળા ભાઈને, ભાસે સાચુ જીવ;
તપાસતા તે તો હરે, ભૂલ નહિ પશુ વાન. ૩



(મનહર ૭૬)

જૂપના ભવનમાં સુતો મમાર ગામડીઓ,
 ધડીઆળ ઘોષ સુણી ભડકીને ભાગે છે,
 યુગ સુણી બહુ લોકે કારણ પુછ્યુ તો કહે,
 છે તો ધર ઠીક પણ ખીક બહુ લાગે છે,
 નક્કી ભૂત થાય મરી નય જે નવા ધરમાં,
 આ ધરમાં ભાઈ ભાઈ ભૂતાવળ નાગે છે,
 રાત અરધીકે જ્યારે નય દલપતરામ,
 ધણુધણુ ધણુધણુ, ધ ટડીઓ વાગે છે

મિત્રનો વિરહ.

(ઇદ્રવિનય ૭૮)

હે મુજ મિત્ર મ્મેા તમનતર, અંતર દુઃખ નિરતર આવે,
 જાતું રહું સુખ તો શત જોગજ, જોગજ ભાવ ભલે નવ ભાવે;
 તેની છબી જ તરે નજરે, કદિ એક કલાક ન છેક છુપાવે,
 કષ્ટ કથા દલપત કહે, કહું કોણુ કને દુઃખ કોણુ કપાવે. ૧

તે સુણતો કવિતા મુજ તેથી, હીલે કવિતા કવતા મુખ દેતી,
 આદર અન્ય કરે ન કરે પણ, લાયક કીમત ત્યા મર્કો ભેતી;
 મોંઘી હતી મર્કો માણુકથી, રખડાતી મધ રસતાતણી રેતી,
 સ્ત્રી કવિતા દલપત કહે કવુ, દર્પણ નાણુ વિનમ્રી પજોતી. ૨

રે પ્રિય દર્પણ જો દર્શીથી મળ, મારી કરી કવિતા સંભળાવુ,
 રનેહ વધાઈ સુગારસો હક, હાસ્યરસે ખૂબ ખૂબ હસાવુ;
 વીરરસે વર્ણ્ય વલ્લભ વીર, સરીર વિષે આદિ સજ્જ મઠાવુ,
 કદરદાન હૃદય વિનમ્ર દલપત કહે શ્રેષ્ઠ કમ્પ દરસાવુ. ૩

બોટી હરિકાંઈ.

(દોહરા)

નારદ ને પર્વત ઝપિ, મતિવતા બે મિત્ર,
 કન્યાકાંઠા કુસંપથી, આપ થયા અપવિત્ર ૧
 થતો સ્વયંવર સાબળી, ઉર ધરીને અભિલાષ,
 એક બિનથી અણુછતા, પહોંચ્યા વિષ્ણુપાસ ૨
 જઈ નારદ જમદીશને, ભણે શુણ્ણ જગભૂપ,
 સમે સ્વયંવરને વધે, રૂંડે માર્ડે રૂપ. ૩
 પર્વત રૂપિનુ ત્યા પ્રગટ, મુખ મકંડનુ થાય,
 વનિતા તેને નવ વરે, પર્વત પાછો જાય. ૪
 તથાસ્તુ બોલ્યા ત્યા હરિ, નારદ ગયા વૃષોક,
 પર્વતરૂપિ આવ્યા પછી, ફળેત થાવા ફેક ૫
 કરજેડી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન,
 કાયાની કાંતી વધે, સુરજ કોટિ સમાન ૬
 નારદનું તો ત્યા ચહી, મકંડ સમ મુખ થાય,
 તથાસ્તુ બોલ્યા તે શુણ્ણી, રાજે થયા મુનિરાય. ૭
 મ ઉપમા મુની બે ગયા, સંપ તણ ચહોં સુખ;
 સુંદર રૂપ શરીરનાં, મકંડ જેવા મુખ ૮
 ભય પામી બહુ ભાળતા, કન્યા તો તે કાળ,
 પાછી નાહી પદમણી, વદન દેખોં વિકરાળ ૯
 તેતો ત્રીજાને વરી, ઝપિ બે ગયા નિરાશ;
 કુસંપ હીધે નવ સરી, એકે જણની આશ. ૧૦
 એમજ જન આ દેશના, શુણ્ણ પોતાના ગાય;
 અવશુણ્ણ અન્યોઅન્ય કહોં, બે મકંડ મુખ થાય.

ઝેરીલા બ્રાહ્મણ.

વાડવ એક ગયો શિવપાસ, પ્રીતિ પુજ્યા આવણુ માસ;
 દેવ કહે માગો વરદાન, બ્રાહ્મણ બોલ્યો ધરીને ધ્યાન.
 ને ટાણે હું ચિતવું જોઈ, તુરત મળે મુજ વસ્તુ તેહ;
 ત્રિનયન કહે જા તેમજ ચાલ, ધણી હરખી દિન ધર ભણી નાજ
 સ્મરતાં વસ્તુ જડે સાક્ષાત, બેઠજ બાણ્યો તેને બાત;
 તે પશુ ગયો ત્રિલોચન સ્થાન, પુછ શિવ પામ્યો વરદાન.
 મોરો વીર માગે ને પેર, બમણું તેથી મળે મુજ ઘેર;
 દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછી ઘેર ગયો તતખેવ.
 મોટે માગ્યા સાતજ માળ આને ચૌદ થયા તે કાળ;
 મોટે માગી પદર ગાય, આને એથી બમણી ચાલ
 હમ હાથી પાલખી પલમ સાપડીયા બે જલુને સંગ;
 સંપ વિના ધરયા થઈ ઉર, દેખી દાઝ્યુ દીલ જર.
 મોટો કહે ધર માડ આજ, અરધો અરધ બળો મહારાજ;
 મોટો કહે મુજ ધરના જન સૌનું ફટે એક લોચન.
 તેની આખ અકેદી જાય આના સધળાં અંધા ચાલ,
 હવે વિચારો એના હાલ, હાથીમા શો મોટો માલ.

ટંટાખોર.

(દોહરા.)

વર્ણો પરદેશી નર વદે, શુભમા રાખી જપ;
 બહુ મીઠું ને બોલીયે, સાથી વણસે સપ.
 વિનય મળી વશ થાય છે, રાજાને વર્ણો સક;
 કદી ન સુને કોઈને, પશુ પેક્તાતો વાંક.
 એમ કહ્યું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નહાર;
 મીઠાં નીસર્યાં મહાજે, ખરાજ ટંટાખોર.

પરદેશી પ્રત્યે પછી, બહુ શેઠ ધરી ભાવ,
વાલપણને વિનયથી, લે આને બોલાવ.
પછી તેણે ત્યાં પુછ્યું સ્નેહે કરી સલામ;
સાહિબ જીવું નામ શું? ક્યાં તેરે હે કામ ?

(રૂચિરા ૭૬)

૪૧

સુત તેનો સાથે દેખીને પુછ્યું પુત્ર તુમેસ હે ?
બહુજ રીસ કરી તે બોલ્યો, નહિ મેરા તો તેસ હે ?
પુત્ર તમારા ને પદમેશ્વર, અધિક અધિક આશુપ આલો;
મીઠાં કહે જો મરજી તુમારી, અબી કધર મારી કાલો.
સાલમપાકે શિખરો કરશો, ચારો પુષ્ટ સરસ ચેરા;
સુકા સુકા હમ લકરી હોમા સાલે ક્યાં લેતાં તેરા ?
માથુસ સાથે માથુસ બોલો, દોસ્તોં કરે ન રહે મુઠા;
દોસ્તોં તેરી જહાનખો ગાઈ, અબ બોલે તો માફમા.



જીવું જગત.

જે જે કાઈ બોળો ભાઈ જૂતનો આભાસ બાળે,
એવોજ આભાસ જીટો જગતનો નેહજો;
દેખાય છે ત્યાં સુધી દેખારો, પછી દૂર ચારો.
ગયુ તે જરૂર ફરી જોયું નથી કોઇજો,
સાજો સાજો કુલે ને સવરે તો સુકાઈ જાય,
ક્યાં ક્યાં રાજના સંભારી કુલ રોષજો ?
કહે દસખાશમ, કીજો સુકૃત કામ,
ખાલી ખોટો ખેદ કરી વખત ન બોધાયો.



૪૧

કોષ

(૧)

કોષે સરીરનું જાળ સુધાય, કોષે ન કચાલું કામ કરાય;
કોષે અલટિત દયરી જવાય કોષે દેખતા અધિ જવાય.
કોષે પાપ કે પુણ્ય ન જણાય કોષે સુખ અવગુણ ન જણાય;
કોષે ચરતું પેદાશું ન જાણે, કોષવત વિવેક ન આણે.

(૨)

(ઉદ્દવિજય છંદ)

કોષ કરે ચિત્તમાહિ ચડાઈ,
હડાઈ ન ધારી જકેજ ઉધારે
અર્થ સમર્થથી વેર વધારી,
અનર્થ કરે, નહિ અર્થ સુધારે
પાપ અને પરિતાપ આપાપ,
પ્રકાશી કરી પછી આપ પધારે
કોષ કુખોષ કરે દલપત,
કરે વળી કોષ વિરોધ વધારે

આપાની પીપર.

વિચરીને વઢવાણથી લીધો લીંબડી પથ;
વીતક વરણવતા વધે ગ્રીષ્મ-વરણન અથ
ગ્રીષ્મ વરણન અથ, પથમા ન મળ્યું પાણી,
તપ્યો પ્રલય સમ તાપ, રહી સિરે રામકહાણી.
દાખે દલપતરામ, રામનું રહણ કરીને,
અતિશય કર્યા ઉઝાટ, વાઢ મધ્યે વિચરીને.
લગભગ આવી લીંબડી, ઢોઢ આઢિ પર ફરે
ત્યાં તો ધોમ ધપ્યો જુલો, ન રહ્યું તનમા વર—

ન રહ્યું તનમા નર, સુરજે સરીર તપાવ્યું,
 છાયો ન મળે છેક, એક પલુ ઝાડ ન આવ્યું.
 દાખે દલપતરામ, ભલી જોતા મન ભાવી;
 પીપર બાપા તણી, લીંબડી લગભગ આવી
 બાપાની પીપર બડી પૃથ્વીપર પ્રખ્યાત,
 પ્રસિદ્ધ જોવો પ્રાગ વડ, વિશ્વ વખાણે વાત—
 વિશ્વ વખાણે વાત, પીપળા પ્રભાસ પાસે,
 કદબ જમુના કુવ, કલ્પતરુઓ કૈલાસે.
 દાખે દલપતરામ, ઉપમા એ આખાની,
 ભલે ઘઘ બૂ મહિ બડી પીપર બાપાની '

ત્યા બેસીને તણુ ધડી કવિએ કયો વિરામ,
 અતિ સુખ ઉપજ્યુ તે ચક્રી, આશિષ દીધી આમ—
 આશિષ દીધી આમ નામ તુજ નવજુગ રહેજો '

તુજને વાપી તેહ લાખ સુખ સ્વર્ગે લેજો '

દાખે દલપતરામ, પરમ પદમા પેસીને,
 લેજો ઉત્તમ દહાવ, બહુ જુગ ત્યા બેસીને '

આખા કરતા અતિ બહુ દીસે તારૂં ડોળ,
 શેલડી શા હીસાબમા ? આપે સાકર ગોળ—
 આપે સાકર ગોળ તાપ તનનો ન મટાડે,
 સુરતરુ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઇ દહાડે

દાખે દલપતરામ, સરવ તરુના શુષ્ક સ્મરતા,
 તુજમા અમૃત તત્ત્વ, અધિક તું આંખા કરતા '

જાડવી તીરે જળ તણું, દેવુ સુલભ દાન,
 દેજો નિર્જળ દેશમાં, કહું જળ કિંમતવાન

ખારી પીપર પદમણી, શાન્તિદાન દેનારી ।
 ભૂપતિ વિક્રમ રાજસમ, તું અતિશે ઉપકારી ।
 તું અતિશે ઉપકારી, તારી કીર્તિ શુ કહીએ ?
 જે ઉચ્ચ તે અલ્પ, એમ અંતર ધરી રહીએ
 દાખે દલપતરામ, કેટિયા તું ગુણુકારી,
 રાખીશ તારૂં નામ પૃથ્વી પર પીપર ખારી ।

આપે ગામ ગરાસ કે દ્રવ્ય વસ્ત્ર કે દાન,
 એમાનું એકે નહિ શાન્તિદાન સમાન—
 શાન્તિદાન સમાન જગતમા કશું ન જાણું,
 તે માટે હું તને વિશેષે કરી વખાણું.
 દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાના કાપે,
 દુનીઆ મધ્યે દાન, કહો એવું કે આપે

જ્યા સુધી આ જગતમા મુજ કવિતા કહેવાય,
 આપાની પીપર તથા ગુણુ જગમાહિ ગવાય—
 ગુણુ જગ માહિ ગવાય, પામજો બહુ પ્રખ્યાતિ ।
 કીર્તિ દેશ વિદેશ મુલકમા થાજે માતી ।
 દાખે દલપતરામ, અરે સુખના અમુખિ ।
 જીવે તું જગમાહિ, જીવે કવિતા જ્યા સુધી ।

ઝોગણીસે ઉપર કયે વિક્રમ વર્ષે એક,
 વદી દશમી વૈશાખની, વાસર સનિ વરોક—
 વાસર સનિ વરોક, પીપરે તાપ ઉતાર્યો ।
 નિસલ રહેવા નામ આમ આ વિષય ઉચાર્યો.
 દાખે દલપતરામ બલે જનમી આ ભૂ પર ।
 વિક્રમ વર્ષે ગણ્યામ એક, ઝોગણીસે ઉપર



કદળીતરુ તુલ્ય મણી કહીએ,
 કદિ ક્યાંય કરે ન કુનાળાની;
 તરુ કુલ તણી વિરહી જન ને
 બહુ શક્તિ કરે જ બળાપાની ।
 શિદ્ધ જન્મ ધરી જ્યાં જો ન જપાય,
 છપાય ન અંદર છાપાની,
 નિરભાગણી નાગરવેલ અને
 બડભાગણી પીપર બાપાની

કરી દેખાડવું.

ઢોગ કરી દુનીઆમાં દેખાડવું બહુ ઢોળ,
 એવી તો સસાર વિષે સૌને સમજણ છે;
 પોતાની તપાસ્યા વિના બાખવી ખીજની બૂલ,
 એ વિદ્યાથી ભૂતળમાં ભાગ્યેજ અમલ છે,
 બલા બલા બાપણેથી બાખી તો શકાય, પણ
 ન કરી શકાય એજ, એક અડચણ છે,
 કહે દલપતરામ, કહેવું સરસ કામ,
 કહેવું તેવું કરી દેખાડવું કઠણ છે.

કંબુસ શેઠ.

એક શરણાધિપાણી સાત વર્ષ સુધી શીખી,
 રાગ રામણી વગાડવામાં વખણાણો છે,
 એકનેજ જાન્યુ એવી ટેક છેક રાખી, એક
 શેઠને રીઝાવી મોજ લેવાને મ ડાણો છે,

કહે દલપત પછી બોલ્યો તે કળુસ શેઠ
 ગાયક ન લાયક તું ફોગટ કલાણો છે,
 પોણુ છે તે બોલ્યુ તેમાં કરી તે શી કારીગરી,
 સાબેલુ બળવે તો હું બાણુ કે તું શાણો છે



ડોશી, શુ ખોળો છો ?

કેડેથી નમેલી ડોશી દેખીને જુવાન નર,
 કહે શુ શોધોછો કશી ચીજ અછતી રહી ?
 કહે ડોશી બાળપણુ ખબર વિના મે ખોયું,
 જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી ગતી રહી;
 છવાઈ જરાની છાયા કાયાના વિખાયા બંધ,
 ગાયા ન ગોવિંદરાયા માયામાં મતિ રહી;
 ઝુકી ઝુકી ડોઢી વાઢી રાખી દલપતરામ,
 બેતી હું રડુંજુ જે જુવાની ક્યાં જતી રહી.



ઉંટ કહે-

ઉંટ કહે આ સમામા વાકાં અંગવાળાં જુડાં,
 ભૂતળમાં પશુઓ ને પક્ષીઓ આપાર છે !
 બગલાની ડેક વાઢી, પોપટની આચ વાઢી,
 ફૂતરાળી પુછડીનો તો વાંકો વિસ્તાર છે !
 વારણની સૂઠ વાઢી, વાધના છે નમ્ર વાકા,
 બેસને તો શિર વાંકાં ચીમકાનો બાર છે !
 સાંભળી ચિત્તભાળ બોલ્યો, દાખે દલપતરામ,
 અન્યતું તો એક વાંકું, આપારમાં આપાર છે !



વાણી

સુવામ્મથી રોહ સદેવ વાધે,
 કુવામ્મથી ઝોશ હમેશ લાધે,
 અરે કરો એક વિવેક બાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી
 સુવામ્મથી વિશ્વ બધું વખાણે,
 કુવામ્મથી કીર્તિ જનો ન જાણે,
 પડે ચડે જીભ વડે જ પ્રાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી
 પ્રભ જીઓ પોપટ ઘેર પાળે,
 સુખે સુખ ધૂડ રોકે ન માળે,
 ઉચારનું કારણ એ જ જાણી
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી
 બધી જીભે બાઈ બલાઈ તો લે,
 ખુરી જીભે ભોલે છુરાઈ બોલે,
 અરીજ કે રાજકુમાર રાણી
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી,
 સુવામ્મથી દૂધ જહીં પી દેશે,
 બામુક્કનું ગ્રહ લગાર લેશે,
 કુવામ્મથી પામ જળી ન પાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી.
 મુખેથી રે આનવી વેણ મુમ્મ,
 હરીથી તે તે ન જોવાય થૂમ્મ,
 વિભાસસૌ એથી હસેજ વાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી.

હરા તણે છેલ્લું ઉપાય ચણે,
 કુવામ્મનો કાપ કદી ન રણે,
 ન કાચની કોડી મટેજ કાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી.
 બલો બુરો તોપ તણે બડાકો,
 હવા વિધે હોય જતો હડાકો,
 કહો તમે, કેમ સકાય તાણી,
 વિચારીને વીર ઉચાર વાણી.

વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વધુસે કામ,
 બાર તોલ તો જન બલા, રાખે દલપતરામ.


 સેવકનરેક

(મનહર જી)

દીલમા હ્યા ધરીને જેણે પરદુખ છેલા,
 પાપથી ને હરો પોતે વખત તમામમાં,
 સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચચુ સદાચરણ,
 મુખ્યા પછી જેના મુલુ વખલાય આમમાં,
 પ્રજુપર પ્રીતિ રાખી કોઈને ન કષ્ટ કર્યું,
 કાઠી જેણે ઉંમર પરાપકારી કામમાં,
 સત્યવાદી ત્રાહિત જાત્રેમાં મન સાક્ષી પુરે,
 તો જરૂર જાણુ તે ગણે પ્રજુ મામમાં.

(દોહરો.)

મુખ્યા પછી કદ કદ કદે સૌ જેને કંસાર;
 પુરો પુરાવો, એજ છે ગણે નરક મોચાર.

ધેણી મુસાફર.

(“ અમે ઈંદરીએ જઈ જત્યારે આનંદ લલા ”—એ રાગ)

- એક હતી મુસાફર ઘેલીરે શુભો સાહેલીઓ,
તેની આગળ એક તપેલીરે શુભો સાહેલીઓ. ૧
- ગઈ રાતની રાખી એડીરે, શુભો સાહેલીઓ,
હઠી પ્રભાતે આંજવા બેડીરે, શુભો સાહેલીઓ. ૨
- ધણી રીતે ધણી ધણી બાકીરે શુભો સાહેલીઓ,
બહુ ડાઘ રજા તોય બાકીરે, શુભો સાહેલીઓ. ૩
- પુરી રીસે તપેલી ઉપાડીરે શુભો સાહેલીઓ;
સાખી બીંતની સાથે પહાડીરે શુભો સાહેલીઓ. ૪
- લઈ પથરો તપેલીને કુટીરે, શુભો સાહેલીઓ,
પડ્યા ફાકા તપેલી તો કુટીરે, શુભો સાહેલીઓ. ૫
- થયા બપોર શુભ તો લાગીરે, શુભો સાહેલીઓ,
પછી વાસણ માગવા લાગીરે, શુભો સાહેલીઓ. ૬
- એને વાસણ ન આપે કાઠરે, શુભો સાહેલીઓ,
પછી રાગ તાણી ધણી રાધરે, શુભો સાહેલીઓ. ૭
- તોય જૈ ન તપેલી સાજરે, શુભો સાહેલીઓ;
હસે હોઠ ને તે મરે લાજરે, શુભો સાહેલીઓ. ૮
- જેથી સ્વાસ્થ્ય આપણું જરીએ, શુભો સાહેલીઓ,
તેના ઉપર ક્રોધ ન કરીએ, શુભો સાહેલીઓ. ૯
- લાત ફૂટી ગાયની ખમીએ, શુભો સાહેલીઓ;
તેને તજીએ તો ફૂધ મ્યા જમીએ, શુભો સાહેલીઓ. ૧૦
- કાઠની સાથે ટુકારે લડીએ, શુભો સાહેલીઓ;
એમા આપણે હલકાં પડીએ, શુભો સાહેલીઓ. ૧૧
- સાંખી આંધે તે માણસ મોઢું, શુભો સાહેલીઓ;
હલે સાચું માનો નથી ખોડું, શુભો સાહેલીઓ. ૧૨

શૂરવીરના કુડળીયા.

પ્રભ ઉપર પીઠા પડે મડે યત્ર ચોપાસ;
 શૂરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
 તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વધુની;
 મડે ધર્મી મરદારી, રગડવા ફાળ રિપુની
 દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
 તનને સમજે ઘુછ, પડે જ્યાં પીઠ પ્રજાપર ૧

સામા યત્ર સહજ ને, હોય એકલો આપ;
 હીમત છાડી હઠે નહિ, છે જેને સિર છાપ,
 છે જેને સિર છાપ, બીંહે નહિ બહુની બીહાંકે,
 મારી યત્રને મરે, ફરે નહિ મોઢે શીકે,
 દાખે દલપતરામ, હઠે નહિ કળદ નકામા;
 ડરે નહિ દીક્ષાહિ, યત્ર બહુ દેખી સામા. ૨

દાલ દાલ હીમત તણી, હાજર તે હથિયાર,
 તથા નિરાશા તનતણી, બખતર તે બહુસાર;
 બખતર તે બહુસાર, બન્ય નહિ બખતર એવા;
 બીજા બખતર બધા, જીવતાની કાચળી જેવા,
 દાખે દલપતરામ, મરણ ખેચીએ માથે;
 પકડે રડી પેર, દાલ હીમતની હાથે ૩

તન જોરાવર જોધને, નહિ જોરાવર જાણ;
 મન જોરાવર જોધનું, મઠ નર ભલો પ્રમાણ,
 મઠ નર ભલો પ્રમાણ, મરણીએ મધને મડે;
 જુદી કરીશું જાન, જુગ રીપુ-રણને ખડે.

દાખે દલપતરામ, જુઓ બળવાન જનાવર,
વહિયે નહિ શરવીર, જોધને તન જોરાવર. ૪

પ્રભ અર્થ લડતા પડે પડમા જેના પ્રાણ,
ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુભણ;
જન્મ્યો ધન્ય સુભણ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણે;
રિઝે જમતનો રામ, ઠરે નિર્ભય ઠેકાણે
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભુ પમાડે,
જો જગમા જન કોઈ, પ્રભ અરથે તન પાડે. ૫

પ્રભ ઉપર પીડા પડે, જુઓ મરદ થઇ જોહ,
મરણ થઈ મનમા ડરે, તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ,
તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ, મરદ નહિ માદા જાણે;
નહિ મોઢા પર મુછ, પુછડુ જોજ પ્રમાણે-
દાખે દલપતરામ, પુરુષ ધડીયો પશુ લડતા;
ધરમા પેસે ધૂડ, પ્રભપર પીડા પડતા ૬

મરણ માથે મનુષને, અવસ્થ એકજ વાર,
નહિ છોડે તે નાસતા, કરતા કોટિ પ્રકાર,
કરતા કોટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉમરીએ;
સનમુખ થઈ શા માટ, મરદ થઇને નહિ મરીએ.
અવસ્થ એકજ વાર, મરણ માનવીને માથે;
દાખે દલપતરામ, સુજશ મેળવીએ સાથે. ૭

મરવાથી મનમા ડરે, કરે જીવ્યાના કોડ,
અર્થ નહિ એકે સરે, ખરેખરી તે ખોડ,
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતા તે હારે,
વિદેશમા વીચરી, કેમ કરી છીસ વધારે;

દાખે દલપતરામ દુઃખ ન હોડે ડરવાથી;
કશુ બને નહિ કામ, બીજે મનમાં મરવાથી. ૮

પગલે પગલે પ્રાણીને, માયે વળગ્યુ મોત,
સુતા ખેડા સોડતા, સદા મરણુ ભયસોત,
સદા મરણુ ભયસોત, સરખ અગની ધર માહી,
ડરોંયે તો દિશિ કોઈ, કેમ જઈ શકીએ ક્યાહી,
દાખે દલપતરામ, જીવ જોતામાં ડગ લે;
મરણુતણો ભય મહા પ્રાણીને પગલે પગલે ૯

એક ટેક અશ્વે ચડે, લડે લાકને લાગ;
રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો ન ધરે પાગ,
પાછો ન ધરે પાગ, ધાવ વાગે ધટમાંહી,
ચડે ચોગણું નૂર, કરે નહિ ચિતા કાહી
દાખે દલપતરામ, શરીરમાં ધાવ ન સાલે,
અદકો વધે ઉમગ, ટેક અશ્વે ચડી ચાલે. ૧૦

રણુશિખાનો રવ શુણી ચડે શરીરે ચર,
સિંધુરાગ શુણી સોગણું, નરતન ઉપજો નૂર,
નરતન ઉપજો નૂર, ડરે નામરદ નહારા;
ચરચર ધ્રુજે સ્થળ, ગણે પછી તે પોખારા
દાખે દલપતરામ, ચર તે કહોંએ શાનો;
હરખ ન ઉપજ્યો હોય, શુણી રવ રણુશિખાનો. ૧૧

તોપતણા ત્યાં તે સમે, બલા બડાકા ચામ;
ગડગડ ગોળા ગડગડે, ધણુક લોક ધવામ;
ધણુક લોક ધવાય, રૂધિરના ચાલે રેલા,
ખરાખરીનો ખેલ, રચે બળીઆ અલખેલા.

દાખે દલપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડાકા;
બોલે નહીં બળવાન તોપના શુણી તડાકા ૧૨

બલા ચળકે બભકથી બાણુ વૃષ્ટિ બની હોય,
કાપાકાપી કંઈ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય,
ત્રાસ ન ઉપજે તોય દિવસ લેખાનો લેખે,
ટૂંકટૂંક થઈ પડે, દેહને તણુતત દેખે,
દાખે દલપતરામ, મરદ સાચા મનવાલા,
હંધડે પામે હરખ, ભભકતા દેખી બાલા. ૧૩

માથા રખડે મરદના, બાથા પણુ ભૂમાંહિ,
પજા અથ ત્યા તરડે, જુદક્ષેત્ર છે જ્યાહિ,
જુદક્ષેત્ર છે જ્યાંહિ, બચકર જુમિ બાસે,
બળવતા બહાદુર તથાપિ જરી ન ત્રાસે
દાખે દલપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે,
અમિઆણુ ઉછળે મરદના માથા રખડે. ૧૪

સાચો શરો તો કરે શત્રુ તણુ શિકાર;
કદી ન દામે દેડકાં, જન કહેશે જખમાર,
જન કહેશે જખમાર શરપણુ તેમા શાનું,
હણુ વેરી કે વાધ મરદ તો તેને માનું.
દાખે દલપતરામ, ગરિબને હણુ તમાચો,
કહીએ હથક કામ, કરે નહિ શરો સાચો. ૧૫

સાચા શરા જુધ સમે, હરખે હંધડા માહિ,
કાયા માયા કામની, ચા કરે નહિ કાહિ;
માદ કરે નહિ કાહિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
પૂછે નહિ પરિણામ, મરણીઓ થઈને મારે

દાખે દલપતરામ, હરે દીલ કામર કાચા;
મરે થઈ ઉન્મત્ત, હોય ને શરા સાચા ૧૫

શરા જન સગ્રામમા ચડે હરખભર ચિત્ત;
રાજ સાજ સુખ સાહેબી, તે ઉપર નહિ પ્રીત,
તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે ધર મેલી,
તનુજ તનુજ તને, તને પ્યારી પરણેલી.
દાખે દલપતરામ, પ્રમાણિક કહીએ પુરા,
માયા મમતા તણ ચડે સંગ્રામે શરા ૧૭

શરપણુ નહિ સરીરમા, પુરુષાકાર પ્રમાણુ;
તે માટીના પૂતળા છવ વિનાના જણુ,
છવ વિનાના જણુ પ્રાણુ ધરી ધમણુની પેઠે,
આયુષ પુરૂં કરે, ઘેર સુતે કે બેઠે.
દાખે દલપતરામ, ધિક નરતનુ ધરી રે,
મરદ માનીએ કેમ, શરપણુ નહિ સરીરે ૧૮



આતશબાણ.

(ઇદ્રવિજય છંદ)

લોકપુરી સૈનગી બળગી,
બબકારથી રાવણુની છબી બાણ;
કાં પ્રગટ્યો વ્રજ દેશ દવાનળ,
બવાળસુખી ગમને ચઢી બાણ;
સોચન ત્રિજી ત્રિસોચનનું,
ઉપડ્યુ દલપત પદે ઉપબાણ;
રાજ સમાજની આગળ,
આજની રાત સમે બની આતસબાણ.

(મનહર છંદ)

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આગખેલમાં ઉમેલો,
 ગોઠડે ગુથેલો એવો આવે હનુમાનજી,
 કાળા હાથ દારવાળા દાઢી મોઢું દીસે કાળુ,
 પાલડીનો પલ્લો પુઠે પુછડા સમાનજી;
 લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
 એને નાવે આંચ જેના રામજી જમાનજી,
 ઠેકી ઠામ ઠામ આગ લગાડીને આલો ખસે,
 હશે હનુમાનજી કે સુધા સુભેમાનજી ?



મોગરો ને કૌચ.

મોગરાના બીજ જેવા માનવિના મીઠા ખોલ,
 કૌચ-બીજ જેવા ખોલ કડવા કહાવીએ,
 મોગરાના બીજમાથી કૌચ ન કદાપિ થાય,
 કૌચથી ન મોગરાની આશ લેશ લાવીયે;
 એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જુઓ,
 એવા જાડ ઉગે જેવાં જેવા બીજ વાવીયે,
 ખાર ખાર પામવા ઉપાય હાથ આપણામાં,
 ફનીઆને દોષ દલપત ન ચઢાવીએ



કાતર ને સોય.

એકજ વસ્ત્ર વિષે ઉપજ્યા, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે;
 એક ગુરુ ઉપદેશ તથાપિ, મિનનજ કદી મળતો નહિ આવે.
 દેખી દલપત જુઓ કહે, દરજી તર્જી પેઢી વિષે દરજાવે;
 કાતર કાપી કરે અળગી, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે.

બેગરનું કેશવો.

(“આધવજ સદેગો કહેને શામને ”—એ રાગ)

“કોઈની ગરજ નથી” એમ કહેતો કેશવો,
કને હતા રૂપેયા કોટી ચાર બે,
હીરા ખરીદ કરીને કીધો હારડો,
હમેશ હેડાપર રાખે તે હારબે કોઈની. ૧

વર્ષે હીરો એક વઢાવી વાવરે,
કરે ન કોઈનો કોઈ સમે વિશ્વાસબે,
અતિશે સૌ માણસથી તે અતડો રહે,
પાંચ દિવસ પણ કોઈ રહે નહિ પાસબે. કોઈની. ૨

સગા કુટુંબી સૌ સાથે લડતો ફરે,
પાડોશી સાથે પણ પુરૂં વેરબે,
અમે નહિ કોઈનું સુખ બેલુ માનમા,
ઝાણ કીધું જન સૌ સાથે ઝેરબે કોઈની. ૩

બંદર કાઠે જઈ બધાવ્યો બગેલો,
વસ્તી તબને ત્યાં જઈ કીધો વાસબે,
અરીબ ભોકો મરણે જઈ આકરી કરે,
કોઈનો પાક ન માને કેશવદાસબે કોઈની. ૪

“પૈસા દહને લાઇએ તેમા પાડ શો?”
બહુ મરવ ધરી બોલ એવા બોલતો,
ખામ પીએ ને મોજ કરે મનમાનતી,
તલભારે પણ કોઈનો ન અણે તોલબે. કોઈની. ૫

હોડીમા બેસીને હવા ખાવા ગયો,
ત્યાં તોફાન ચલુ મોડુ તે વારનો,
ઊંડા બેટ હતો દરીઆમા એક બર્મા,
હોડી જઈ પહોંચી ત્યાં ગાઉ હજારનો. કોઈની. ૧

ઉતરીને ચાલ્યો ત્યાં એકલો,
જુલો પડ્યો તે ફરી ન આવ્યો ભાઈનો,
ઊંડા જાડીમા અતિશે આવડ્યો,
ખેંદ કરીને જીવ્યો ફળ કુલ ખાઈનો. કોઈની. ૭

બક્ષ મળે નહિ ત્યારે તે બૂખ્યો રહે,
હરેક વાતે ખૂબ ચ્યો હેરાનનો,
વસ્ત્ર હતા તે પશુ ફાટી તુટી ગયાં.
સમજ્યો મર્મ અને સૌ આવી સાનનો. કોઈની. ૮

હાર હતો હીરાનો તે શા કામનો ?
હચર્યો જાયે અવલોકી આકાશ નો,
“ઓ પ્રભુ ! સૌની બરજ પડે સંસારમા,
કડીઆ વણુ કોણુ કરી આપે આવાસનો. કોઈની. ૯

વાસણુ કોણુ કરી આપે માટી તણુ,
ને કર્તાએ કયોં ન હોત કુબાર નો ?
વસ્ત્ર વગર આ વિશ્વ વિષે વેળા પડે,
ને ન જડે કોઈ વસ્ત્ર તણુ વણુનારનો. કોઈની. ૧૦

ખેતી કોણુ કરી જાણુ ખેડુ વિના ?
હોય ખજાનો પશુ નાણુ ન ખવાય નો,
ક સારા વિશુ કોણુ ધડે વાસણુ ધણુ ?
ધાત્રી વિના ન ધરમા દીવો થાય નો. કોઈની. ૧૧

વસ્તી પામુ તો હું આખા વિશ્વનો
 દિન દિન પ્રત્યે રહું થઈને દાસ જો,
 હજી મળીને ચાલુ ઝાઝા હેતથી,
 વસ્તીમા જઈ વસું કરી નિવાસજો કોઈની ૧૨

જેની છત તે બાસે સોધા ભાવનું.
 પાણીનો જેમ પાડ ન પુછે લોકજો.
 પણ જ્યારે પાણી પીવાને નવ મળે,
 ટાક તણો આપે રૂપેઓ રોકજો કોઈની ૧૩

મરજ પડે છે મરીખની શ્રીમતની,
 બેમરજી જન દુઃખ પામે બહુ હામજો,
 એ માટે અભિમાન ન ધરવું અંતરે,
 દીલ્લમા એમ સમજો છે, દલપતરામ જો.” કોઈની. ૧૪



અંગ્રેજી કાવ્યદા.

(મનહર ૭૬)

કાવ્યદાની કલ્પમેને આઠઠ અનેક થયા,
 નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો,
 જેમ સ્માર્ત ધર્મતણી સ્મૃતિઓ અનેક થઈ,
 નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સપ્રદાયનો,
 કાવ્યદામા શબ્દ પણ એવા તો કહ્યું છે કે,
 મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માયનો;
 વેદનાં વચન વિષે ઉપજો અનેક અર્થ,
 એવો કાવ્યદો છે આજ અંગરેજ રાયનો. ૧



જેવા જોગ જેવી ગુજરાત.

દેશાટન કરી દેખશે ભલી જ્યુથ બહુ ભાત,
પથ પધારી પ્રથમ તો જઈ જોજો ગુજરાત

રણીમામણી ગુજરાત જેવા જોગ જેવી જાણજો,
ધરી યાદ અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ લાવજો,
અતલસ અને મુલદાર મસર માલ બેસ મ ગાવજો,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો ૧

પછી પથ પેશાપુર ભણી જાત્રાળુ જન જે જાય છે,
લા બાધણીની સાડીઓ બહુક બહુ વખણામ છે,
તે દેશથી સંદેસડો જન કાષ્ટ સાથે કહાવજો,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો. ૨

વીસલનગર વિશ્રામ કરશે, પાત્ર ત્યા પીતળ તણા,
વખણાય હળદર હેમ જેવી, ઘાટ ચીર ખુલે ધણા,
પછી પાટણે જઈને પટોળા રગદાર રખાવજો,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો. ૩

જમશેર તો શીશીની, પ્રતિમા ભલી કુમરીપરી,
આવતા જાજો આત્રસુબે, ત્યા છરા લોઢી છરી,
વળી કપડવણ કાચ સાબુ રહી સમીપ રખાવજો,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો. ૪

કાઠિયાવાડી કાખી ઝાલાવાડિ રૂઢા ગૂમણાં,
ખ ભાતની ભલી સૂતરેણી, જમણુ તો સુરત તણા,
બહુ પાપડી ને સાડી બરફી લક્ષ દઈને લાવજો,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો. ૫

નાશક તથા જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પૂને સાપડે,
જૂરાનપુરી રોલાં સરસ, પશુ પેઠણી પાલડી ચડે,
શુભ જ્ઞાલ તો કાસ્તીરની, એ તો જરૂર અણાવળે,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલાં આવળે ૬

કાશી તથા લોટા પિતાબર, અપ્રીયુ જામલ માળવી,
પશુ ધાતીબેડા નાગપુર જઈ લાવળે જોઈ જળવી;
બહુ ખાંડ બમાળે બને, પશુ લઈ હિસાબ પતાવળે,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલાં આવળે ૭

ધોળેરિ ર ધોળુ બહુ, ધઈ તો બલા છે બાલમા,
ગજદત સિહલદ્રીપ, મુખધ હેમની છે હાલમા;
નાણા તથા જોઈ ટકસાળ સભા વિષે સીધાવળે,
વળી ધરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલાં આવળે ૮

મથુરામાં પેંડા મળે, જુઓ ચિત્ર જયપુર,
ધોડા તો કચ્છી ધણી, પ્રેમ પમાડે ઉર,
જમનગરનું જઈ જુઓ કકુ સારે કામ,
વાગડમા મગ બાજરી દીડી દલપતરામ



ડાહો

કામ વિચારી કરે, ડરે નહિ તે જન ડાહો,
ગુણનો ન ધરે ગર્વ, સર્વથી હોય સવાયો,
વકૂ ન વાવે વેર, હેરની જીભ ન રાખે,
મધુર વચનનાં મિષ્ટ, ચતુર ચૈને ફળ આપે,
વળિ કળાય નહિ તે કોપથી, પરનો પામે પાર છે,
ફિનિયામા તે દલપત કહે, ડાહો ડહાપણુદાર છે.



ઘેલો.

વજુ પુછમાથી વેજુ, ઘણા બોલે તે ઘેલો,
 જોદી ખાડો ખૂબ, પડે પડે પજુ પહેલો,
 ન કર્યાનું કરિ નિત્ય, ચિત્ત ચેતી નવ ચાલે,
 પરનું પોતાતણું, ઘણું ઘેલો ધર ધાલે,
 વળી વહેલો વળગે વાદમા, હેલો હેક છુટી પડે,
 દિનદિન દીલમા દલપત કહે, ધાટ ઘણા ઘેલો ધડે.



પંડિતની મિત્રાચારીનો છાપો.

પંડિત મિત્રો મળે, વદે મુખ મધુરી વાણી;
 પ્રથમ કરી પરસ્પ્રામ, પાપ મગા નળ પાણી;
 પછો સોપારી પાન, આપો કુશળતા પુછે,
 કહે પછી કરજોડી, આગમન કારણ શુ છે,
 કરો ઘાન વાત ચિત્ત ચાંત ચૈ, સ્નેહ સહિત જુદા પડે;
 મન મગ્ન રહે મિત્રાધર્મો, પંડિતની પ્રીતિ વડે



મૂર્ખની મિત્રાચારીનો છાપો.

મૂર્ખ મિત્રો મળી, માળ દર્ષ મગ્નત કરશે,
 મારી પરસ્પર લાત, વાતમાં મસ્કરી ધરશે;
 મિત્રાચારી મૂળ, કે પીશે ને પારો,
 ખેલી બાજુ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર નાશે,
 મુખ મીઠાંને મનમા કપટ, સ્વાદેષ લગી સમાધ છે,
 કદો નેખમકારી જીવને, મૂર્ખની મિત્રાધ છે



સોનાની અરજી.

('સાર સાર રે સુરત શહેર, મુળઈ અલબેલી ' - જો રાગ)
 સોને જમજમળા પાસ અરજી ઉગ્યારી,
 " જો મુણીએ શ્રી અવિનાશ આ અરજી મારી ' - ટેક.

શેઠસદનમા મહોરો રૂપે,
 રહું છુ દિન ને રાતરે,
 મિજલસમા અપમાન મળ્યુ મને,
 મુણે વિતકની વાત, અરજી ૦ ૧

પેટીમા મને પુરી મુશ્યુ,
 પુષ્પ ગણ્યા મુણવાનરે,
 મુજથી મોટુ પુણો પામ્યા,
 ભરી સમામા માન, અરજી ૦ ૨

મુજ તનમા જો મુગધ સરજો,
 તો હરિ તેમ ન બાયરે '
 પુષ્પ પ્રમાણે માન હું પામુ,
 મુજ મન શોક જમાવ, અરજી ૦ ૩

દેવે તેને ઉતાર દીધો,
 " મુણ સોના તજી શોકરે,
 પરમુણ દેખી દેવ ધરે,
 તે કળેલી પામે ફાક, અરજી ૦ ૪

જોકેક મુણ ઉપચોગી દધને,
 સરજી વસ્તુ સર્વેરે,
 જેથી મુણ બીજનો જોધને,
 તને પોતાનો મર્વ, અરજી ૦ ૫

હલકામા પશુ હોય ગુણુ મોટો,
જેથી જન ચિત ચઢાયરે,
એકજને ગુણુ અનેક દઉં તો,
ખીજી નકામી થાય, અરજી ૬

મોતી મોંઘા મૂલતણા પશુ,
માહી નહિ મીઠાશરે;
જીવાર તો જનને જીવાડે,
દુકાળમા દધ આશ, અરજી ૭

માટે મનથી ધર્મા મેલી,
સોના સજ સતોષરે,
તારા ગુણુથી તું રાજી રહે,
દધિ ન કોઈને દોષ, અરજી ૮

કુભારનુ કોષ કરવા બેસે,
કામ વડો વિદ્વાનરે,
કદી બરાબર કરી શકે નહિ,
ઉલટુ હે અપમાન; અરજી ૯

યથાર્થ રીતે તે કરી જાણે,
જે છે જેનું કામરે,
દેખી અદેખા દીલમા દાઝે,"
કહે દ્વિજ દલપતરામ, અરજી ૧૦



દરબારમાં કણ્ણી

સામળ, એક હતો સુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો માન;
 પુત્ર પટેલ તણો તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ
 કરી દુકારો ઉચ્ચે કામ, સિર નમી નહિ કરી સલામ,
 બાસ્યો નહિ બોળાતો બેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ.
 જૂખણુ તેનો મોટો ભાઈ, ચાલ્યો સુણી ચોપે ચિત્ત ચ્હા ધ;
 ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરૂં, સલામ બેવડી સારી કરૂં
 દુદાળો દીડો સુલતાન, હરખે જઈ બોલ્યો હેવાન,
 સલામ દિલ્લીના શાહને, વળી સલામ વડી દુદને.
 ખરેખરો સુણી ઉપજ્યો બેદ, કીધો ત્યા તેને પશુ કેદ
 ખતી વાત સુણી તેનો આપ, આવ્યો શાહ સમીપે આપ;
 પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ઠીક કરી બોલ્યો તે ઠામ
 ભોક તણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવશ્ય મહારાજ
 શાહ કહે તારો સુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
 મુખે સલામ ખીજે કહી મને, દુજી સલામ કહી દુદને;
 કારણ એથી કેદ જ કર્યો, એવું પટેલ સુણી ઉચ્ચેર્યો:
 તમને સલામ ન કરી તે જ, મોટો મૂરખ માણસ એ જ,
 ખીજે પશુ છે બહુ બકનાર, ચિત્તમા ચેતી ન કર્યો વિચાર.
 સાહેબને કરીએ સલામ, કહેાને દુદ તણું શુ કામ ?
 હેતુ તો સુલતાન જ હતા, દુદે ધરવો તો દેવતા ?
 આગ્રી એ સુણી લાગી આળ, કેદ કર્યો તેને તત્કાળ.
 સુણી પટેલ તણો જે સગો-બૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો,
 કરી સલામ કણુ તત્કાળ, પટેલને છોડો બૂપાળ.

છે મારે સાકડી સમાધ, અમે બન્ને આગળીયા ભાધ.
રાજી થઈને પુછે રામ, કેને આગળીયા કહેવાય ?

દેતો'તો ઉત્તર દિવાન, હું કહું કહી બોલ્યો હેવાનઃ
પાચ્છાનો મરી જાય પિતાય, પાચ્છાની મા નાતરે જાય;
પ્રસવે પુત્ર જોઈને લાઈ, એ પાચ્છા આગળીયા ભાધ.
કાપત સુણી માથુ તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પુરો હાલ
ચારે ચક્રે ચાલી વાત, જથ્થે થઈ કણુખીની જાત;
દીદા બે જણુ ડહાપણુદાર, તેને ત્યા કીધા તૈયાર
સાહેબ પાસ તમે સાચરી, કહો ધણી આજીજી કરી;
જવાડો તો તો જીવીયે, છેક તમારા છોડે છીએ.
પ્રજા તણા છે માતાપિતા, શબ્દ એવા કહો શોભિતા.
ચડે દયા રાજને ચિત્ત, પટેલ છુટે પુત્ર સહિત.

જુગતિ સુણીને બે જણુ અતરમા ધરી આશ,
આવ્યા અરજ ઉચારવા પાદસાહની પાસ
ખીતા ખીતા બે જણુ ઉચાર્યા એવું આપ.
તમે અમારા છોકરા, અમે તમારા બાપ !
શબ્દ સુણી સુલતાન તે ખીલ્યો પામ્યો ખેદ,
હાલ હાલ હુકમે કરી કીધા તેને કેદ
કોઈએ વાત જાણ કહી, બ્યા કણુખીની જાત;
પ્રધાન પાસ ગયા પછી નર જે કણુખી નાત.
પ્રીતે કહી પ્રધાનને વળી વળી વિગતે વાત,
પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહુ સાક્ષાત
અધિપતિ આવે અવસરે માને નહિ મુજ વેણુ,
બેગમ બોલે બે કચન, કાઈકે માને કહેણુ.

પછી બેગમ પાસે ગયા કણ્ણી કરી વિચાર
 પ્રણામ કરી સૌ પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચારઃ
 સંકટ પડીયું સામદુ, તે મારે તુજ પાસ;
 આજ સર્વ આવ્યા અમો, ઉગરવાની આશ.
 ધણી ધિરજ નથી ધારતા, વાત ન સુણે વણર,
 તોય અમારી શાણી તું ધણીઆણી છે ધીર.
 બોલી બેગમ બોલતા, ભારે રીસ બરાધ;
 કણ્ણીની ધણીઆણી તો કણુમણુને કહેવાય.
 એમ કહી એ અવસરે હુકમ કરીને હાલ,
 કેદ કરાવ્યા કણ્ણીને, કોષ કરી તત્કાળ.
 વાત વિગતવારે કહી પૃથ્વીપતિની પાસ;
 પતિએ કહ્યું પ્રધાનને, કરસો નહિ ક્યાશ
 મૂરખ એવા માનવી ને કણ્ણીની જાન,
 મારી કાઢો મુલકથી, રહે ન એકે રાત.

પ્રધાનમાં ડહાપણુ બરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર,
 કણ્ણી આકરી ચાકરી કરે, કણુ પકવી કોઠારે બરે.
 મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લાઇ સોંપુ એ કાન ?
 પૃથ્વીપતિ વિચારે પડ્યો, જન એકે એવો નહિ જડ્યો,
 કરી શકે કણ્ણીનાં કામ હેમામા રાખીને કામ.
 પછી બોલ્યો પોતે પરધાન, કચન કહ્યું તે ધારે કાન;
 રડું કણ્ણીથી છે રાજ, એમાં તો સંશય નહિ આજ;
 અધિક વસે છે વરણુ અઠાર, કણ્ણી સૌનો પોષણુકાર.
 નહિ તિથિ વણુ મહિનાનું નામ, મણુાય નહિ કણ્ણી વણુ મામ;
 તે કણ્ણીના શુણુ અતોલ, વણુ બોલી નહિ જાણે બોલ.

રૂઠે કણુથી શિર જે રાય, પછી ધણો મનમાં પસ્તાય;
તમે તને તે માટે રીસ, આપો કણુથીને આશીષ.
શ્રીતળ થયો સુણી સુલતાન, મેલ્યા કણુથીને દર્ધ માન;
જમ્યા રમ્યા કણુથી ઘર જાન, મસ્કરી તો મહીપતની જાન!



આગમાડી.

આતે આગમાડી છે કે ગણીએ ગરકમાડી,
નીરમી નિરજને, છે જનમનરજની;
હાંટને ઉપાડી જાય, અમથી અગાડી જાય;
બેલ બાજ લાજ ગજરાજ ગર્વ ગંજની;
ઝડપથી જાય, આખી ફોજને ઉચ્છેદી જાય,
પામી મોટું માન તે, વિમાન માન બજની,
કહે દલપત, મહીસાગરને કુદી જાય,
દીજન કહું, કે હનુમાનની મા અજની,



મનનો વેગ.

મન રૂપી ઘોડો, જેનો વેગ નથી ઘોડો, જેનો—
જડે નહિ જોડો, એવો દોડયો જાય દૂર તે;
ગણે નહિ ટાલ તાપ, ગણે નહિ પુણ્ય પાપ,
ગણે ન અમાપ પ્રૌઢ પાણીતણું પૂર તે;
હીને આઠાશ જાય કુદીને કેલાસ જાય,
પાતાળની પાસ જાય જલદી જરૂર તે,
કહે દલપતરામ, શી રીતે લવાય ઠામ,
જે કદાપિ કરે આમ કાવતું ફીતુર તે.



સ્વભાવ.

કોમલાની કાળપ મટાડવાને દૂધે ધુઓ,
 કોમલો કદાપિ કાળો રંગ મુકતો નથી,
 કોધ લોભ કામનો હરામનો સ્વભાવ હોય,
 છોડે તોય તેનો છોક છૂટકો થતો નથી,
 સમતણો રંગ જો ન લાગ્યો હોય રંગે રંગે,
 તેજ રંગ ટળે ખીજે લાગ લાગતો નથી;
 મુણો રડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ
 જનમ સ્વભાવ કોટી ચતને જતો નથી.



જીનો ચાલ.

(મનહર ૭૬)

ધૂડ કહે ધણો જૂનો ચોખો છે અમારો ચાલ,
 દૂનિયાને જીની રીત અમારે દેખાડવી,
 સૃષ્ટિ સરજ્યા પહેલે મને ક્યા સુરજ હતો,
 એ તો થયો નવો નવી રીત નહિ પાડવી,
 હોય જાતે હલકા તે આધુનિક રીત રાખે,
 ઉત્તમ જાતિ એ નવી રીતને નસાડવી;
 જીઓ કેવી જગતમા ઉત્તમ અમારી જાત,
 દિવાકર દેખી નહિ આખજ ઉઘાડવી



(મનહર ૭૬)

સોદાગર એક શુક્ર સારિકાને સારી રીતે,
 શીખવી કવિત નીત સારાં સારા સ્વરમાં,
 કાઠ બારે બૂપતિને ભેટ કરવાને આલ્યો,
 ગામડામા વાસો વસો ગોવાળના ધરમાં,
 તારીશ શુભીને જોવા લા હોડો તમામ મળ્યા,
 નોખી રીતભાત કશી ન આવી નજરમાં,
 કહે દલપત્તરામ ગામનો ગમાર બોલ્યો,
 તેવા ધણુ તેવર તો છે મારા છેતરમા



બોળો ભાભો.

(મનહર ૭૬)

એક બોળો ભાભો મોટા ખેતરમા માળે ચઢી,
 હરથુને હાકે અને પક્ષીને ઉડાડે છે,
 જ ગલી જનાવરોને બહુ ખીવરાવવાને,
 થીર રહી પોતે એક ચાળા દે બળવે છે;
 એવે સમે જાટ આવી ખેતરમા ખાવા લાગ્યો,
 બોળો ભાભો ચાળા ઠોળી તેને ખીવરાવે છે;
 આરે બોલ્યો જાટ મારે માથે તો ત્રબાણુ માળે,
 કાલો ચાળા ઠોકે તે ભેખામા કોણુ લાવે છે.



બે બાઈડીનો ધણી.

(મનહર ૭૬)

પણિયેલ પતિને બે પતનીઓ હતી, તેમા,
એક વય વૃદ્ધા ને બીજી વય બાળમા;
વૃદ્ધ વયવાળી તો વૃદ્ધાઈ પતિની વખાણે,
ચુટી કાઢે કાળા વાળ નેમ ધોળા વાળમાં;
જીવતીએ નેમ નેમ ધોળા વાળ ચુટી કાઢ્યા,
કર્યું માથુ પતિનું જેવી જગા કપાળમા,
એજ રીતે એક બીજા તણે ધર્મ ઉચ્છેદતા,
ઉપજે કુતકે ચાય નાસ્તિક તે કાળમાં.



પેમો ને ફેમો.

(મનહર ૭૬)

પેમાને ફેમો પુછે છે પૃથ્વીમા પ્રતિવર્ષ,
મેહ ઝડી માટે છે ચોમાસે માસ ચાર જે,
એક મેહ હરી કે જરૂર હરી જીજીઆ તે,
પેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જે;
ફેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ,
જેશીઓએ જીજીઆ બતાવેલા છે બાર જે;
કહે પેમો તારી સાથે કરે ઠાણુ માચાકુટ,
કહે ફેમો તે જીજીઆ છે તું તો તારે ધારજે.



ધૂળધાણી.

કમાઈ કમાઈને કમાણી ધૂળધાણી કરે,
 એતે સારે શીખત ડ્યારે થશે સસારમા,
 ભણી ભણી જુલી જાય ભણેલુ સાબરે નહિ,
 કહે દલપત થશે કુશલ કે વારમા,
 આધણી દળે ને આટો ચાર જ્ઞાન ચાટી જાય,
 એતે આટો ડ્યારે એને આવશે આહારમા,
 સાત ડગ સામા ભરી પાચ ડગ પાછો કરે,
 કહેઃ એતે સગ ડ્યારે પહોચે કેદારમા



કુવડ સી.

(“ એ તો પહેલે પાવડે પગ મેલ્યો ”—એ રાગ)

સુણો સુણો ફળેતી કુવડની,
 ઘણી ઉપમા દધએ કુવડની, સુણો—ટક

કુવડનું શરીર ને સમાજો,
 માહિ લાખો જુઓ લીખો ભાજો, સુણો ૧

ને વચ્ચે જુઓ જઈને પાસે,
 માહિ અધમણ મેલ ભર્યો ભાસે, સુણો ૨

એની જગા જુઓ ને રાધ્યાની,
 જણે કાડ બળદને બાંધ્યાની, સુણો ૩

નિત્ય દહાડો પહોર ચડ્યા પૂઠે,
 આખો ચોળતી ચોળતી ઉઠે, સુણો

સરડક સરડક હીંમણી સૂધે, ખાઈ આખો દહાડો ઉધે,	સુણો ૫
નહિ સ્વાદજ ઝોની રમોઈ વિષે, મીઠિ કંકરિયો ને વાળ દીસે,	સુણો ૬
જળ વાસણમા સેવાળ વળે, તે નીર કદી સ્વપ્ને ન ગળે,	સુણો ૭
વાતે વળગે જ્યા ત્યા વાટે, ધરમાં કુતરા ધટી ચાટે,	સુણો ૮
કાતો કાષ સાથે લાગે લઢવા, કાતો રીસાધને બેસે રડવા,	સુણો ૯
જિર ચોટલો કેવો શાખાળો ? જાણે શાબે સુધરીનો માળો,	સુણો ૧૦
હોય મેલ હમેશ્ય પગે હાયે, ઝોને શિદ સરજી જગને નાયે ?	સુણો ૧૧
નવ ફરીએ કુવડની સંજે, વળગે અવશ્ય આવી અગે;	સુણો ૧૨
બેને દીધી સુધડતા જગદીશે, ગણબો ઉપકાર અહરનીશે;	સુણો ૧૩
આ કલા કલન સમજી કાગે, દીધી શીખામણ દલપતરામે	સુણો ૧૪



લડાઈખોર મેના.

(“ સુષુત્તે સાજનોરે ”-એ રાગ)

મેના મદમાતી ને કોધી,
વશી શક્તી નહિ વતનમાંજરે,
જ્યાં ત્યાં વેર વિશેષ વધ્યુ પછી,
વશી પગલા વનમા મેના૦ ૧

ત્યા પશુ તેને વનના પક્ષી,
અતિ લાગ્યા અઠળાવાજરે,
સગાં કુટુંબીને સભારી,
પછી લાગી ખસતાવા મેના૦ ૨

રજુ વગડામા રેવા બેડી,
ધાર્યું તન તજું દેવાજરે;
દુખિયારી તેને દેખીને,
કેયલ લાગી કહેવા મેના૦ ૩

“સગા અને પાડોશી સાથે,
સદૈવ સંપી વશીએજરે,
કદીએ અડચણ કાઢી કરે તો,
લડવાને નવ ધસીએ. મેના૦ ૪

પાડોશીની ગરજ પડે છે,
જઈ વશીએ જે હાંમેજરે,
વનમા એકદુ ઝાડ વસે તો
તે પશુ પીડા પામે. મેના૦ ૫

પૃથ્વી થશી ઉપકારી પરસ્પર,
પણ છે જોડે જોડેજીરે,
તો કદી તેજ સુરજથી મળવું,
એક બીજાનું જોડે x મેના ૬

દાંત સમીપે જીભ વસે છે,
તો કચરાય કદાપિજીરે,
જીલમી દાંત જણાય ખરા પણ,
તન્મ્યા ન જાય તથાપી મેના ૭

આપણો કર વાગે આપણને,
તો શુ કરીએ તેનેજીરે ?
સ્વજન વિષે પણ એમજ સમજે,
જગતમા સમજણુ જેને. મેના ૮

અમિ જો કદિ અંગ દઝાડે,
પણ સધરીએ ધરમાંજીરે,
છરી ને સુડી કર છેદે પણ,
પડે પકડવી કરમાં મેના ૯

ધટી તો ધધઠાટ કરીને,
કદ કરે છે કાનનેજીરે;
કામ કરે પણ કહી સમજાવે,
લાડી ભોક બધાને. મેના ૧૦

ખાંડણિયો તો ખૂબ કરે છે,
ધમક ધમક ધમકારાજીરે;
અણચાત્માથી સહન કરે સૌ,
ચિત્તમાં ભોક બિચારા. મેના ૧૧

x ખાળે સુરેમહણુ ચામહણુ ચામ છે ત્યારે.

દિન દિન ખાવા દીવેલ માગે,
દીવેા દીલનો લોભીજરે;
પથુ તેને ક્યમ તળય ? જેથી,
સદન* રહે છે શોભી મેના૦ ૧૨

અવગુણ સૌમાં હોય અકેકો,
જે તે સામુ જોઈએજરે,
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,
સખ તથા મુખ ખોઈએ " મેના૦ ૧૩



કૂર ને કઠોર.

(મનહર છંદ)

કાળજનો કૂર એક કોષ હતો કાળો નાગ,
કાડી ખાતો પ્રાણીઓને પોતે એક શાળમાં,
એક સમે શેળો તેનું પુછકુ પકડી પડ્યો,
કુટી કુટી ફેણ કાંટા વાગિયા કપાળમાં,
શેળાની કઠોર કાયા કષ્ટ તેને કશું નહિ,
કૂર પેલો ઝેરી નાગ મુઝો કોષ ઝાળમાં,
મુણો રૂઠા રાજહસ દાખે દલપતરામ
રૂને કઠોર એમ મળે કોષ કાળમાં



અદબ.

(“ બહુચર બલે આવીયા ”—એ રાગ)

સુણો સમજી સકળ નરનારીઓ,
વધે માણસમાં જેમ માપ, અદબ શીખો એટલી.

સારી અદબ જો રાખવા શીખશો;
થશે ઉત્તમ પ કિતના આ” અદબ શીખો ૦ ૧

સાફ મનુષ્ય આવે ઘેર આપણે,
“આવેજી” કહીકરીએ સલામ. અદબ શીખો ૦

ઉભા થઇને આદરમાન આપીએ,
પછી પુછીએ હોય જે કામ અદબ શીખો ૦ ૨

કાંઈ કારણે પરધેર જો જાઓ,
ઉભા રહેજો જઈ ધર બહાર અદબ શીખો ૦

રજા માગી પછી ધરમા પેસજો,
રહેજો મન દેખો તેટલી વાર અદબ શીખો ૦ ૩

છાની વાત કરે જ્યાં માણસ મળી,
વણુ તેડ્યાં ન જઈએ ત્યાં. અદબ શીખો ૦

વણુ બોલાવ્યા વચમા ન બોલીએ;
કડવુ કથન ન કાઢીએ કાય. અદબ શીખો ૦ ૪

વાંસો ઉઠર ઉઘાડાં ન રાખીએ,
ઉંચે ઘાટે ન કરિયે ઉચ્ચાર. અદબ શીખો ૦

છેડો વચનો સુખ આડો રાખીએ;
આવે બગાડું કે એડકાર અદબ શીખો ૦ ૫

સભામાં બહુ સંભાળી બેસીએ;
 જેવો આપણો હોય અધિકાર. અદ્ય શીખો ૦
 મોટા જનને ઉડી માગ આપીએ;
 નીતિજ્ઞાનનો એ છે આધાર. અદ્ય શીખો ૦ ૬
 કોઈ ધનના, વિદ્યાના, કે અમલના,
 અધિકારથી મોટા મનાય. અદ્ય શીખો ૦
 તેની માન મરજદા ન તોડીએ-
 તોડ્યે જરૂર બેઅદબી જણાય. અદ્ય શીખો ૦ ૭
 પુછે મત તો પોતે મત આપીએ,
 અતિ આગ્રહમાં નથી સ્વાદ અદ્ય શીખો ૦
 માને નહિ તો ભા ચુપ રહી બેસીએ,
 વડા સાથે ન વહિયે વિવાદ. અદ્ય શીખો ૦ ૮
 કોઈના કરમાંથી ચીકું કે ચોપડી,
 ખેચી લઈએ ન વાચવા કામ. અદ્ય શીખો ૦
 ભેવી હોય તો માગીને લીજીએ,
 આપે તો લઈ કરીએ સલામ. અદ્ય શીખો ૦ ૯
 કોઈને દુકારે કદિ ન બોલાવીએ;
 હોય દીન કે ધર કેરો દાસ. અદ્ય શીખો ૦
 ધરમાં નાના મોટા સહ માણસો,
 એમ કરવો અદ્યનો અભ્યાસ. અદ્ય શીખો ૦ ૧૦
 “ કરમાવો,” “ ખીરાળો ” “ ભોજન કરો,”
 એવા અદ્યના શબ્દ અનેક અદ્ય શીખો ૦
 સારા માણસે તે શીખી રાખવા,
 વળી શીખવો વચન વિવેક. અદ્ય શીખો ૦ ૧૧

હસીએ નહિ ખડખડતે મુખે,
 ફેાષ સાથે ન લડીએ લડાઇ. અદ્ય શીખો ૦
 ફેાષ કડવાં વચન કહે ક્રોધથી,
 મુશ્કી ચુપ રહીએ શરમાઇ અદ્ય શીખો ૦ ૧૨
 મર્મ વચનના બાણુ જે મારવા,
 કહીએ નાદાન જનનુ તે કામ અદ્ય શીખો ૦
 ક્ષમા રાખે તે તો મોટુ માનવી,
 તેને ક્ષેાષ વખાણે તમામ. અદ્ય શીખો ૦ ૧૩
 હોય અદ્ય તો કિતમ જનમા,
 હસતી જાતમાં અદ્ય ન હોય અદ્ય શીખો ૦
 જેના ધરમા અદ્ય દલપત કહે,
 સૌથી સુખીઆ તે માણસ સોય અદ્ય શીખો ૦ ૧૪



ટેવ

સિદ્ધા જ્ઞાનની પુછડી સાથ સાધી,
 જુઓ જુક્તિથી જાળવી બંધ બાધી,
 ફરી પાંસરી તો ફરી વાક વાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

અટારે વખ્યા જીટના અંજ વાંકા,
 કહેા દાકીએ તો રહે કેમ છાનાં;
 સુએ જાગે તો જુએ આજ બાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે,
રિએ તો રમે ને ખિએ તો હસે છે,
પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

પુરા પુષ્પના પુજામાં હીંગ પેસે,
નહિ હીંગને પુષ્પનો પાસ બેસે,
બહે માયુ કુટી મરે કાઈ માળી ?
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

ધરી દુધમાં ને કરી સાયુ વાળા
ધુઓ કાચલાને, જુઓ હોય કાળા,
નહિ કાઈ કાળે મટે જાત કાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

કહો પાણીના પૂરને કાણુ થોભે ?
ચડે શા વડે નેવના નીર મોભે ?
રહે ખાડમાં રાખશે કાઈ ખાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

લઘુ વૃક્ષ વાળ્યુ વળે જેમ વાળો,
ટળે તેમ છોટાપણે ટેવ ટાળો,
કુડી કે રૂડી, દુષ્કની કે દયાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

ક્રિયા કેળવો, મેળવો ગુણ તેમાં,
નીતિ બેળવો, હેળવો જીભ તેમાં;
પહે પાઠ આ તે બધી ટેવ પામે,
રમ્યા છે રૂડા છદ દલપતરામે.



મિથ્યા માથાકુટ.

૧

રોગવાળો ઝોસડના ચોગથી આરોગ્ય થાય,
 વિના રોગ રોગી બને તે રોગ શે ટળશે,
 ઉધતો જે જન હોય તે જમાડયો જગે પશુ,
 જાગતો જે ઉધે તેની ઉધ શે નીકળશે;
 સજ્જતથી સ્વાદ પુછે તેનું તો સમાધાન થાય,
 વાદ વદવાને પુછે તેમા તો શુ વળશે,
 દાખે દલપતરામ મિથ્યા માથાકુટમાથી
 દ્રોષ કે ક્ષેષના વિશેષ ફળ ફળશે

૨

કહી કહી થાકે શુર કહેલું ન કાન ધરે,
 કોણ કરે બોધ સિખ્ય હોય ન કલાગરો;
 બરી બરી રાખી એને ઝરી ઝરી જાય જળ,
 કોણ ભરે પાણી એવી કાણી કાણી આગરો,
 ખોદી ખોદી ખાતર નાખીને ખુબ ખેડે તોય,
 બાજ ન ઉછેરી આપે લવણનાં આગરો;
 કહે દલપત એવી કાલી માથાકુટ કરી,
 કોણ કરે એવો ઉધ વેચીને ઉજાગરો.



પડધા વિષે

એક વિકટ વનમાં વસે, સિંહ વડો વનરાજ,
 મહા મદોન્મત મન ગણે અવર ન મુજ સમ આજ.
 એણે અવસર એકમા, ત્યાં તો પાડી ત્રાડ,
 પડધો પણુ તેવો પડયો, ઝુડ હતાં જ્યાં ઝાડ
 વળી વળી કરે વિચાર જે, આ બીજો કોઈ કોણ;
 કહે સિંહ તું કોણ ત્યાં ? કહે ધ્વનિ, તું કોણ ?
 તું તું મુજને મુજને, કા દુકારે દુકાર ? .
 તને, તને મારીશ રીશ, નીકળ બાર રે બાર
 હું, હું, વનપતિ, વનપતિ, તું, તું, ચોર જ, ચોર,
 એ રીતે ઉચ્ચારતા, ધણે થયો પ્રતિધોર
 વનપતિ સમજ્યો વન તણું રખે ચહે એ રાજ;
 કોષ કરીને કેસરી કૂંધો જોવા કાજ.
 કામ કામ જઈ ઠેકતો, હેડે રાખી હામ,
 ગર્વ ધરીને ગરજતો, તરુ ગિરિ ફર્યો તમામ
 ત્યાં દેખી તેને કહે શાણો, એક શીયાળ,
 એ અવાજ છે આપનો, નહિ અવર વનપાળ.
 સમજ્યો સારી પડે, સિંહ થયો સુણી શાત,
 સમજ્યો કારણુ સર્વ તે ભાગી મનની ભાત.
 એ રીતે આ ભોકમા, બોલે જોવા બોલ,
 પાછળથી પડધા પડે, તે તો તેને તોલ.
 બોલો કહી સુણીએ બોલો, બાળ કહેથી બાળ,
 કીર્તિ કથેથી કીર્તી, બાળ દ્વિધેથી બાળ
 વદનુ વચન વિચારથી, અણુવિચારથી ન એક;
 કહો નહીં દલપત કહે, છુટી જશે છેક



ફૂલણીની મરળી.

(“ વાલા તમારી જોધને રહીકું વાટરે, વાલાજી ”—એરામ)

- ફૂલણી તમે કુલાવ્યા કેમ ફૂલારે, ફૂલણી;
આ ઉપજ ખરચનો અડસટો કેમ શુભા. મારા ફૂલણી, ૧
- કરજ કરીને વરા તમે બલા કીધારે, ફૂલણી;
આ મરજ પરાવા ખરચીને જશ લીધા. મારા ફૂલણી. ૨
- ધર વેચીને ધી સાકરતો લીધારે, ફૂલણી,
આ જમણુ મરસ સમોવડોમાથી કીધા. મારા ફૂલણી ૩
- પીતાબર પેઢેરી પગતમા ફરોયારે, ફૂલણી,
આ મનમા ફલ કરી મૂછે કર ધરોયા મારા ફૂલણી ૪
- વળતો દીવસ થયો કે માને નાણારે, ફૂલણી,
આ નાણાનું તો ન મળે કર્યાઈ ઠેકાણુ મારા ફૂલણી.
- ફૂલણી ઉપર અરજી થઇ ત્યાથીરે, ફૂલણી,
આ જમ થઇ મિલકત કહાજા ધરમાથી. મારા ફૂલણી. ૬
- ફૂલણી તમને જોણે ફૂલાવ્યારે ફૂલણી;
આ તે તો કોઇ મદદ કરવા નવ આવ્યા મારા ફૂલણી ૭
- ફૂલણી તો કુવો સોધવા આભારે, ફૂલણી;
આ મરજ વિનાતે અરિજી ન કોઇએ આભાર. મારા ફૂલણી ૮
- જમતીવખત વખાણુ બલા જે કરતારે, ફૂલણી;
આ જો સફ હાસ્ય કરે નિંદા આચરતા. મારા ફૂલણી. ૯

એ અવસર તો અધિક વખાણી ચડાવ્યારે, ફલણુજી,
 પણ આ અવસર તો બેવકૂફ ઠરાવ્યા મારા ફલણુજી ૧
 પેહેર્યાને પટકુળ બાધ્યા અદરવારે, ફલણુજી,
 આ ધર બાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા મારા ફલણુજી ૧૧
 ફલણુજીની રાડ રૂએ મો વાળીરે, ફલણુજી,
 આ ફલણુજી સીધાવ્યા ટેકો ટાળી. મારા ફલણુજી, ૧૨
 બોળાને નરસી શિખામણુ દેશેરે, ફલણુજી,
 તે નિશાસાનુ પાપ ઘણું શિર લેશે મારા ફલણુજી ૧૩
 દીલમા દલપતની શિખામણુ ધરજોરે, ફલણુજી,
 તો કરજ કરીને નાત વરો નવ કરજો. મારા ફલણુજી ૧૪



બોલ.

વિના ટેક વાળા બહુ બોલી વાળે,
 પછી આપનો બોલ એકે ન પાળે,
 તમે ટેવ તેવી ન સખો નહારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી
 પ્રશે બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
 ઘટે તોલ જૂઠો પડે બોલ જોનો,
 ન રાખે બરોસો નરો કોઇ નારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી,
 નહીં વેણુ જાશે ભલે જમ નાણું,
 અરે હું ન એનો કરો શોક આણું,

ધરે ટક એવી હરે ધીર ધારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સુધ્યા શરૂવીરો ધણા સત્યવાદી,
મુખ્યા વેણુમા, રીત એવી અનાદિ,
વધી લાજ આ લોકમા લાભકારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

કહે તે કરે માનવી એ જ મોટો,
ખુએ વેણુ તે તો ખરો ખૂબ ખોટો;
અરે નાખશે માન એ તો ઉતારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

બસે તે નહિ કૂતરો ચર્ણુ ચાટે,
લખાડી લહે ઉપમા એ જ સાટે,
ખડે એ જ લજ્જા જવા જોગ વારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી

સરે સુખ કે ઉપજે દુઃખ અંગે,
રહેા સત દહાડો કહેા એ જ કંગે;
બહા લોભમાં પામશે લાભ ભારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સુતા ઉઠતા બેસતા વાત સાચી,
કહેા વેણુ મોહું નહિ સકિત કાચી;
હરી બેસશે એ ચક્રી ઉપા હામે
રચ્યા છે રૂડા છદ્દ દલપતરામે.

રાજધીજી.

રાજ્ય મળ્યું તો શું થયું ? કર્યો વિચાર કોય;
 જાણે નીતિ રાજ્યની, રાજધીજી જો હોય.
 તણ અગ્રેધ્યા અવધપતિ, વિચરતા વનવાસ,
 પુર બહાર મળી સહુ પ્રજા, અતર ચર્ધ ઉદાસ
 કર્યોડી જન સૌ કહે: કોણ અમારો રામ ?
 પાળનાર નિશ્ચે કરી વળતી શાઓ વિદાય
 ત્યાં જાણત રમતા હતા જુદી જુદી જાત,
 એકે એકે તેહને રામે પુછી વાત.
 તુજને સોંપુ રાજ્ય તો કેમ કરે તું રાજ્ય ?
 સુણી બોલ્યા પ્રત્યેક તે અહીં લખુ છું આજ

હજમનો છેકરો.

સોનાનો સજયો ને સલાડી ચે સોનાની કર,
 આદીનો તો ગીધીયો કરાવીને વતા કર;
 નરણીએ લટકાવું લુમખા હીરા મોતીના,
 ખોડુ નહિ, વચન આ કહું છું ખરેખર;
 કાતર ને કસકો કરાવું ઉંચા કુદનનો,
 કોલણી તો કીનખાળની વિશેષ વાપર;
 મળે રજગાદી તો આ આદીનો રમાલ ખોલ
 ઉમદા એકાદી સાલ પાચરવે પાચર.

તરખાળનો છેકરો.

કુકડ ને કુતરા બધાં બધાં બેળા કરીયે,
 પ્રાણ ને મધેડા પજુ અજુ વિના પાળીયે !

નાચીયે ને કુદીયે, ન રાખીયે લગાર લાજ,
 ગોઠમાં ને ગમતમાં દિન રાત બાળીયે ।
 ઉચી આખો રાખી રોજ ચાલીયે ચોટામાં ચાહી,
 નીચા નેણ કરી થીંદ ભૂમિ બણી બાળીયે ?
 મળે સજપાટ તો ઉચાટ ચિત્તના તજને,
 કરા મુકી છાડી છતે રૂપેયા ઉછાળીયે ?

હીઆરીના છોકરો.

ગોળની કરાવુ ગાડી, સાકરનો સુખપાલ,
 ખાડની તો ખુરસીમાં બેઠા ગીત ગાધયે,
 પેઠા ને પતાસા ખાતા હાર કરી હૈયે ધડૂ,
 કચેરીમાં બેઠા બેઠા ખાતે ખતિ ખાધયે,
 પોતે પૃથ્વીપતિ, પછી કેના બાપની છે તમા ?
 મુજે તેમ ઠીજીએ, સામાટે સરમાધયે ?

વાણીયાનો છોકરો.

દરબાર ખાતે દેશો દેશમાં દુકાનો કરી,
 સંપઠાવીયે વિશેષ નાણું તો સરપ્રીએ ।
 ચાલે નહિ તેટલા જ રાખીયે ચાકરીયાત.
 લગાર લગાર તો પમાર સૌના કાપીએ ।
 કવિ, ગુણી, મંદિત કે બાવે મેઘ બાસા ધરી,
 કોઈને કદાપિ એકે દમડી ન આપીયે ।
 મળે મને રાજ્ય તો હું કાજ એવું મહોલું કડું.
 ચાપણુ કરોડ બે કરોડની કરી ચાપીએ ।

બ્રાહ્મણનો છેકરો

બ્રાહ્મણ કહે જો બલા ભાગ્યથી હું જૂપ ચાઉં,
 મેનામા બેસીને રાજ ભઉં બિક્ષા માગવા;
 મોટા મોટા વરા કરી હું જ વખણાઉં અને
 બ્રાહ્મણ ધીજના અભિમાન લાગુ ભાગવા,
 વાડીઓમા તુખડાના વેલા વવરાવુ અને
 દરબના પુળા તો અનેક રાખુ આગવા;
 આવે સૂત્ર બોજ તેને આપુ હું આશીરવાદ,
 બ્રાહ્મણ જાણીને તે તો લાગે પગે લાગવા
 સર્વ જને સુણીને કર્યો મન નિશ્ચય મજાપુત,
 રાજખીજ જે હોય તે રાજ્ય યોગ્ય રજપૂત.



દુર્ગુણરૂપી દુરમન.

હાલ જેવી ધીરજ ધરી અડગ ઉભા રહી,
 ખડગ સમાન હામા ખૂબ ખખડાવીએ,
 જખતર જેવો સપ સજીએ સગાવાલામા,
 સેના જેવા સદા સદશુણે સપડાવીએ,
 તુરગની તુલ્ય યુદ્ધિ તરંગ તૈયાર રાખી,
 રથ જેવો મનોરથ ચચળ ચલાવીએ,
 દુશ્મનો જેવા દુરશુણે દલપત કહે;
 હીમત રાખીને તે હઠીલાને હઠાવીએ



જ્ઞાન મેળવો.

(રામ વલ્લુજરાનો)

વાંચો આ વાત વિવેકની, બલુનારાંરે,
 વળી વિધવિધ કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
 બલુતર બણીને બણી રજા, બલુનારાંરે,
 કઠી એમ ન કરશો ઉચાર, શોધો ગુણ સારારે.
 ને ભવ આખે ભલે ભણે, બલુનારાંરે,
 પણ પાઠનો પામો ન પાર, શોધો ગુણ સારારે
 જ્ઞાન ગર્વ ગુણ ગાઠવો, બલુનારાંરે,
 એતો આપણો એક આચાર. શોધો ગુણ સારારે
 સર્વ અમે સર્વ સ્થાનમાં, બલુનારાંરે,
 આખે આદરી એજ અભ્યાસ, શોધો ગુણ સારારે
 જેમ જેમ જીવ જોડી જુઓ, બલુનારાંરે,
 તેમ પળ પળ પ્રકટે પ્રકાશ શોધો ગુણ સારારે,
 જોઈ અધારે એકાત્મા, બલુનારાંરે,
 તમે મનન કરી મન માહિ, શોધો ગુણ સારારે
 એ સમે આપણો આત્મા, બલુનારાંરે,
 જુઓ કામ કરે જે જે કાઠ શોધો ગુણ સારારે.
 એ અવસર થઈ આગળે, બલુનારાંરે,
 જોઈ જે જે બનેલ બનાવ શોધો ગુણ સારારે.
 તે તે તપાશી તમે જુઓ, બલુનારાંરે,
 એથી અકલનો બિપજે બિહાવ. શોધો ગુણ સારારે.
 કરીરના સાધા ને શક્તિનો, બલુનારાંરે,
 વળી વિશ્વનો કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.

કાયા કરી કેવી કળશકી, બલુનારાંરે,
 કેવા કારણથી કરતાર શોધો ગુણ સારારે
 આપણું અતર ઝોળખો, બલુનારાંરે,
 પછી પરજન આવે જો પાસ, શોધો ગુણ સારારે
 સાઈ નહાઈ અસમજણું, બલુનારાંરે,
 એ છે આનંદમા કે ઉદાસ. શોધો ગુણ સારારે
 જનના જે જે ગુણ જાણવા, બલુનારાંરે,
 જીવે જાણવાની જાણી જરૂર, શોધો ગુણ સારારે.
 આપો અક્કલને અક્કલ લહો, બલુનારાંરે,
 દુઃખ દુરગુણને કરી દૂર શોધો ગુણ સારારે
 આપણને એજ ધમિરે, બલુનારાંરે,
 દયા ધારી દીધુ શુ શુ દાન, શોધો ગુણ સારારે.
 જન કૃત કારજ જોધને, બલુનારાંરે,
 પછી પ્રભુ પેખી સુપેર, શોધો ગુણ સારારે,
 પહાડ પથર વન પ્રાણીઓ, બલુનારાંરે,
 ઘણા તારા તણો જુઓ ધેર શોધો ગુણ સારારે,
 સાગર, સુરજ, ને જ્ઞાણી, બલુનારાંરે,
 જોતાં હોય વિચાર હજાર, શોધો ગુણ સારારે
 ફક્ત તરણ ફળ ફલમા, બલુનારાંરે,
 ઝોપે ધમર જુકિત અપાર. શોધો ગુણ સારારે.
 વળી વળી જેમ વિચારશો, બલુનારાંરે,
 આવે અધિક અધિક મતિ આમ, શોધો ગુણ સારારે.
 બહુ બહુતા તે તમે બહો, બલુનારાંરે,
 રચી રાખીને દલપતરામ. શોધો ગુણ સારારે.



મણુ કરે તે સહેલું.

(સાદશ)

- મણુ કરે તે પ્રીતથી, સહેલુ મણુને સાર;
મણુ સમ મે સારો નથી, દીન દયાળ ઉદાર. ૧
- ગોટી વેઠે આપદા, તેનો જન્મ ઉચ્ચાય;
નળ, પાંડવ, ને રામની, વાતો બહુ વચ્ચાય. ૨
- માની કે અમાનો જન, સુખ દુઃખ રહોત ન કાંઈ;
માનો ભોગવે ધૈર્યથી, મૂર્ખ ભોગવે રાઈ. ૩
- ગર્વ મટે સુખ અવસરે, દુઃખ અવસર હરખાય,
જો રાખે અક્ષર લખી, આ દિન પણુ વહો જાય. ૪
- મરદ દરદમા મરદ પણુ, મરદ ગણે નહિ દરદ;
દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ. ૫
- સંકટની શ કા ધરે, તેથી ન કાંઈ કગાય;
શીખે તરવા શી રોતે, જો જળમા નહિ જાય. ૬
- પસ્તાઈજી નહિ પીપળા, રેખા પાનખર માસ,
સદા નહિ રહે આ સમય, તનમા ન ધરીજી ત્રાસ ૭
- સુખ પાછળ દુઃખ દેખોએ, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
દિવસ મથે રાત્રિ પડે, રાત્રિ પછી દિન જોય. ૮
- કષ્ટ સહન કીધા વિના, પદ ઉંચુ ન પચાય;
પારો તાપ અધિક સહે, જીવો એમ જણાય. ૯
- દયાળુ નિજ દુઃખ દેખીને, પરદુઃખ કરે વિચાર;
નિર્દય ન્યાય થયા કહે, પંડે કિતરી પાર. ૧૦

હરકત કથી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર,
કથી ફિકર નહિ હોતતો, બાંધત શિદ્ધ ધરખાર. ૧૧

પાકે અન્ન અને સકલ, પાવક ફિકર થકીજ;
પશુ સાધારણુથી સરસ, નહિતો નાશ નકીજ. ૧૨

સુખ દુઃખથી હરખે રૂઝે, સુખ્યા પછી પસ્તાય,
સ્વપ્રાપ્ત કુટે હસે, જગૃત થઈ શરમાય ૧૩



સુધારાનો સાર.

સજ્જન સભળાવજોરે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર,
સજ્જન રનેહ સહીત સંભળાવજો. ટેક

છોટી અક્ષવાળા આગળે, મુખે ન વદિએ મોટી વાત.
પાશેર કેરા પાત્રમા, કેમ શેર સમાશે સાત, સજ્જન. ૧

લાખો કાડીપર લાડવો, આખો મેલીએ તો મરી જાય;
જુકો કરી ભભરાવીયે, તો તે ખાસી રીતથી ખાય. સજ્જન. ૨

માઠણ લાંબને માનવી, બેઠો નાવમા દહને વૂર,
બડકાવે તો તે અભાગિયા, પડે કુદી પાણીને પૂર. સજ્જન. ૩

જે સમજે જેવી રીતથી, તેને પણ સમજવીએ તેમ;
જેણે તો સમજે સાનર્માં, ત્યારે કરીએ લવારો કેમ. સજ્જન. ૪

બાળક આગળ બોલીએ, ત્યારે બનીએ બાળક રૂપ;
જૂ બાઉ તાત્યા બાપીએ, બસે હોધએ ભણેલા જૂપ સજ્જન. ૫

પલક ટકે નહિ પેટમા, જો ખાય બિલાડી ખીર,
ખાશુખા શિદ્ધ ખવરાવીએ, તે વિચારોને મારા વીર. સજ્જન. ૬

- જ મલ કેરા જનાવરો, આપ પાળવા કરીએ જો આશુ;
એવું આદરીએ કે આપણી, પાસે વસે કરી વિશ્વાસ. સંજ્ઞન. ૭
- ધારે ધારે નિત્ય ધીરવી, એને અઠસ શીખવીએ અનેક;
હળી મળી હેત વધારીએ, પણ છુટા ન પડીએ છેક. સંજ્ઞન. ૮
- નિશાળીઆને ગમે નહિ, આપે શિક્ષક જો એવું જ્ઞાન;
નાશીને જમ નિશાળીઆ, મળે શિક્ષકને કેવું માન. સંજ્ઞન. ૯
- છણુછણુતે તેલે છાટીએ, લખને નિર્મળ ઠંડુ જો નીર;
સળગી ઊઠે એતો સામદ, વળી સામાનું બાળે શરીર. સંજ્ઞન. ૧૦
- સંજ્ઞનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિશ્વ વિરુદ્ધ વિચાર;
બહુજનમા નહિ બોલીએ, જેથી ઉપજે ઉપાધિ અપાર. સંજ્ઞન. ૧૧
- સંસારી જનને સુધારશો, રૂડી રાખીને એવી જો રીત;
દલપતરામના દેવની, તમે પામશો પુરી પ્રીત. સંજ્ઞન. ૧૨



એતે તો એતાણું

(દેશી ચાલતી)

- એતે તો એતાણુ તનેરે, પામર પ્રાણી,
સજી ઘરબાર સાઈ, મિથ્યા કહેછે માફ માઈ;
તેમા નથી કશું તારે, પામર પ્રાણી. ૧
- તારે હાથે વવરાશે, તેટલુંજ તારૂં ચારો;
બીજુ તો બીજાને જાશેરે, પામર પ્રાણી. ૨
- માખીઓએ મધ કીધું, ન ખાધું ન ફાન દીધું;
હુંટનારે હુંડી લીધુંરે, પામર પ્રાણી. ૩

ખખેરીને હાથ ખાલી, ઝોમિતાનું જવું ચાલી,
કહે માથાકુટ ઠાલીરે, પામર પ્રાણી. ૪

સાફુકારીઆ સવ્વયો, લખોપતિ તું લખાયો;
કહે સાચુ શુ કમાયોરે, પામર પ્રાણી. ૫

આવે તારે સાચે ઝવે, કમાયો તું ચાલ કેવો,
અવેજ તખસ તેવોરે, પામર પ્રાણી. ૬

દેવે નરવનું દોષી, તે લો ન કિમ્મત કીધી;
મણી સાટે મેલ લીધીરે, પામર પ્રાણી. ૭

ખોજામાંથી ધન ખોચુ, ધુળથી કપાળ ધોચુ,
જલપણું તાઈ જોચુરે, પામર પ્રાણી ૮

હજી હાથમા છે બાજી, કર તું પ્રણતે રાજી;
તારી મુઠી કર તાજીરે, પામર પ્રાણી. ૯

હાથમાંથી બાજી જાશે, પછીથી પસ્તાવો ચાશે,
કશુ ન કરી ચકાશેરે, પામર પ્રાણી. ૧૦

મનનો વિચાર તારો, મનમાં રહી જનારો,
વળતી ન આવે વારોરે, પામર પ્રાણી ૧૧

નીસર્ગા જ્યા સરીરથી, પછી તું માલેક નથી;
દલપતે કીધુ કથીરે, પામર પ્રાણી. ૧૨

સદાચરણનો મહિમા

(મનહર ૭૬)

કોઇ મુંઝ મુંઝાવે, ને કોઇ દાઢી કાઢી નાંખે,
કોઈ રાખે ચોટલી ને કોઈ રાખે ચોટલો;
સરવ ધરમનો મરમ સદાચરણ છે,
દુરાચરણ તે પ્રોઠ પાપતણો પોટલો;
આભાના અનેક ધાટ ઉપરથી આપે પણ,
ચાનીજન જાણે જે આખાનું ખીજ ચોટલો;
ધર્મગુરુ ધમકાશ કરી દસપત કહે,
તાણે જીજ્ઞાસા મત જેને જેમા જડે રોજો.



કોણ ભણ્યો.

જે નર સુધર્મો તે ભણ્યો,
બુદ્ધિમાન પણ તેહ;
જુલે નહિ ભગવાનને,
હરે દોષથી જેહ.



જાન્યવારના અનેકવિધ અવપત્તિ પ્રતિબંધ સચોટ ઉકેલ

પૃથ્વ્ય અને કહ્યું

[ભાગ ૧ હો તથા ૨ એ]

[લેખક વેલ્ડ બ્રાઉન નરસિંહભાઈ માસ્કી]

વેલ્ડક યવમાય દરમ્યાન દર અને નજીકના શહેરો તથા ગામોના
દીન, દુખી રોગી અને કૃપાધિક્ષ્ણ માનવીઓ વેલ્ડકજને
કરે છે, તેના માર્ગશિક્ષક, તન-મનની આધિ વ્યાધિ, કૃપાધિ-
ક અચોટ ઉકેલ સ્થાવના, માર્મિક રમણ વિસ્તૃત અને પૂરા
સ્પર્શક જવાબ ખુલાસાથી આપવામાં આવે છે

એ પ્રતિબંધ અને ઉત્તરોનો ઉપયોગી સંગ્રહ આ એ ગ્રંથોમાં
પ્રવામાં આવ્યો છે એ ઉત્તરો માત્ર પ્રજા પૃથ્વ્યાને જ નહિ પણ
મ વાયકોને તેમના જીવનમાં કોઈ નહિ ને કોઈ પ્રમંથે ઉપયોગમાં
ને તેમ છે તેમાં ઔષધિય પ્રયોગો છે મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ છે
ધિનિવારક ઉપાયો અને ઉપચારો છે અનેક પતિ-પત્ની વચ્ચેના
દુર્લભતા દર તથા છે જીવન સુધરી ગયા છે અરે, એક વાયક આત્મ-
માટે તત્પર બનેલા તેનું કારણ હતું એક ગભીર દર્દી આ
પ્રતિબંધોને તેમનું એ દર્દ મટાડ્યું, અને અત્યારે તે એ પ્રખર
હોવક બની રહ્યા છે તમારા જીવનના તમામ પાસાઓમાં આ ગ્રંથો
ચીધનાર બનશે તેની રોજની પારાયણ તમારે સમગ્ર જીવન
જીવન બનાવશે

એક ગ્રંથો દ્વાર છે ત્રણ-ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ ચૂકી છે,
પ્રકાશ પુરું બાવવાહી રોજીન ચિત્રવાળું નેકેટ

પ્રકાશક ભાગતું મૂલ્ય રૂ ૩-૦ ૦ ઉપરાંત દરેકનું પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૬-૦

પુસ્તક મળવાનું સ્થળ

વિ શા ળ ઔ ધ ધ બં ડ ર

કોમોસિસ

પ્રાચ્ય

(જી. અમદાવાદ)

સાર મપુર ચક્ષા, અમદાવાદ

“બહુરૂપી”ના ગ્રાહકો

પચીસ વરસથી આ સાપ્તાહિક પ્રગટ થતા લોકભોજ મનોરમ, સનમ્પાદીભરી ડિટેઇલ્ડમાં, ઉપરાત ફરકો ઉપયોગી થાય એવા લેખો, કટાક્ષ-કાવ્યો અને ચાલુ ડિટેઇલ્ડ ફરક અંકમાં પ્રગટ થાય છે સર્વને એક સરખું લાભદાયક નું જુજરાતી ભાષામાં ખાસ વિશિષ્ટ શૈલીનું આ અનેરું સાપ્તાહિક આ ઉપરાત વાર્ષિક ગ્રાહક મનારને રૂપિયા એકની કિંમત દ્વારા દીપેત્સવી ખાસ અંક બેટ તરિકિ આવવામાં આવે છે

“બહુરૂપી”ની વાર્ષિક કોટ

કાળા માથાનો માનવ

આ ફળદાર અને સાહસભર્યો અનેક અદ્ભુત પત્રકોમાં નવલકથા કીમત રૂ. ૪-૦-૦ વાર્ષિક ગ્રાહકોને બેટ આવવા નિયુધ કર્યો છે એ પુસ્તક તૈયાર થાય છે.

આપ આને જ ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવશે પુસ્તક તૈયાર ચાલુ વર્ષના જુના તથા નવા તમામ ગ્રાહકોને મોકલવામાં આવે

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૮-૪-૦

પરદેશ માટે રૂ. ૧૬-૮-૦ (૨૫ શીલોમ)

દરેક નકલ ચારે આના

- ગ્રાહક થવા માટે આને જ લખો -

‘બહુરૂપી’ કાર્યાલય : રાણપુર

(કાઠિયાવાડ-ભાવનગર જાણ) (ભારત)

